

Staat en Marine

Ontwikkelingen in Frankrijk en Engeland 1661-1763,1688-1763

Student : Berend Hulshof – 0358479
Begeleider : Lars Behrisch
Thesis : Geschiedenis van Politiek en Cultuur

'The sinews of war are infinite money.'
Marcus Cicero, Philipics

'Not gold but good soldiers constitute the sinews of war.'
Niccolo Machiavelli, The Discourses

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	
1.1	De Tweede Honderdjarige Oorlog	2
1.2	Staatvorming	7
1.3	Analysemethode instituten	9
2.	Engeland	
2.1	Staatsontwikkeling	12
2.2	Invloed van de staat	19
2.3	Institutionele kwaliteit	26
2.4	Analyse	37
3.	Frankrijk	
3.1	Absolutisme	38
3.2	Invloed van de staat	43
3.3	Institutionele kwaliteit	51
4.	Conclusie	57
5.	Literatuurlijst	61

1. Inleiding

1.1 De Tweede Honderdjarige Oorlog

De periode van 1688 tot 1815 wordt waar het betreft de verhouding tussen Engeland en Frankrijk vaak omschreven als de Tweede Honderdjarige Oorlog. Op het eerste gezicht lijkt een vergelijking met de Honderdjarige Oorlog in de veertiende en vijftiende eeuw gerechtvaardigd. Tussen de Glorieuze Revolutie van 1688 en de Slag van Waterloo in 1815 bevochten Engeland (vanaf 1707 Groot-Brittannië)¹ en Frankrijk elkaar in zeven verschillende oorlogen die opgeteld met enkele kleinere schermutselingen meer dan vijfenzeventig jaar zouden duren. Maar met de lange duur en het grote aantal conflicten tussen de twee landen houdt de vergelijking wel op. De Eerste Honderdjarige Oorlog werd eigenlijk gevoerd om maar één reden te weten de dynastieke aanspraak op de Franse troon door de huizen Plantagenet en Valois. Het ontstaan van de Tweede Honderdjarige Oorlog is veel complexer en niet tot één kernoorzaak terug te brengen.

De nieuwe politieke situatie die in Engeland ontstond door de Glorieuze Revolutie zorgde voor veranderde verhoudingen zowel nationaal binnen de eigen staat als op het internationale politieke toneel. Tijdens de voorafgaande periode van 1660 tot aan 1688 waren de verhoudingen tussen Engeland en Frankrijk dankzij de goede betrekkingen tussen de vorstenhuizen neutraal en vriendelijk. Maar met de komst van protestante Willem III (stadhouder van de Verenigde Nederlanden) als Koning van Engeland veranderde deze balans en namen beide landen een groeiende actieve en agressieve houding tegenover elkaar aan. Deze houding werd veroorzaakt door meerdere factoren.²

Ten eerste waren er verschillende theaters waar de oorlogen zich uiteindelijk zouden afspelen. De rivaliteit tussen de twee landen nam in de loop van de achttiende eeuw toe vooral waar het betrof de nieuw verworven overzeese koloniale gebieden. Een logische ontwikkeling die voortvloeide uit de gegroeide aandacht van het Britse publiek en parlement voor de internationale politiek. Met stijgende interesse werden de gebeurtenissen in de verafgelegen gebieden van het Britse rijk gevolgd. De aandacht was daarbij vooral gericht op het noordwestelijk halfrond waar de strijd om de hegemonie over Noord-Amerika losbarstte. De nieuwe wereld vormde slechts één van de twee strijdtonelen.

¹ Hoewel Engeland eerst in 1707 samen met Schotland onder de naam Groot-Brittannië verder ging wordt in deze scriptie, ter verduidelijking, consequent de naam Engeland aangehouden.

² Francois. Crouzet, The Second Hundred Years War: Some Reflections, *French history*, Volume: 10, Issue: 4 (December 1, 1996) 432-451.

De Franse en Engelse vorsten waren van huis uit het meest geïnteresseerd in het machtsevenwicht op het continent. De Britse vorst George I (r. 1714-1727) was behoorde tot het huis Hannover en was gelijktijdig keurvorst van Brunswick-Lüneburg in het Heilige Roomse Rijk. Dit had gevolg dat de belangen van de Britse vorst op het continent een persoonlijke en dynastieke lading meekreeg.

De tweede reden was hoe de politieke situatie in Engeland die ontstond na de Glorieuze Revolutie zich manifesteerde op het Europees toneel een doorn in het oog van Lodewijk XIV die zijn invloed op de internationale verhoudingen bedreigd zag. De openlijke vijandelijkheid leidde tot de perceptie bij het Engelse publiek dat Frankrijk met alle middelen moest worden bestreden. Lodewijk XIV had tijdens de revolutie de katholieke James II openlijk met manschappen en middelen gesteund en hield daar na de revolutie niet mee op. Tot aan Lodewijk XV bleven de Franse vorsten James II en zijn nakomelingen erkennen als de rechtmatige koningen van Engeland. Naast legitieme erkenning leverde Frankrijk materiële steun bij de twee mislukte pogingen tot restauratie van de Stuart dynastie in 1715 en 1743. Dit veroorzaakte een luide tegenbeweging in alle lagen van de Britse bevolking waar zowel het volk en het parlement vreesden voor hun pas verworven rechten en de vorst voor zijn troon. Met het ontstaan van een parlementaire monarchie waarin het zwaartepunt steeds meer bij het parlement was komen te liggen bleek er geen tolerantie meer overgebleven voor de absolutistische dogma's over het vorstendom zoals die werden gepraktiseerd door de oude Stuart dynastie.

Tenslotte waren er geopolitieke factoren zoals de economische rivaliteit in de mediterrane zee die ging over de controle over de bloeiende handel in dat gebied. De bescherming van groeiende handelsbelangen binnen het Baltische zeegebied dat essentiële materialen leverde voor de marines van beide landen en fungeerde als leverancier van goedkoop graan. Daarnaast speelde de kwestie van de controle over de Zuidelijke Nederlanden. De Zuidelijke Nederlanden waren van groot strategisch belang vanwege hun ligging en de aanwezigheid van havens die diep genoeg waren voor de grootste oorlogsschepen. Zowel de Engelsen als de Fransen vreesden de militaire mogelijkheden die dit gebied de tegenstander zou kunnen geven; een invasie van Engeland door een Franse vloot of een snelle expeditie door het leger vanuit Engels grondgebied.³

Opvallend is dat de hiervoor omschreven factoren zich afspeelden buiten de grenzen van de moederlanden. De koloniën en handelsroutes lagen vaak op duizenden kilometers afstand. Voor de ontwikkeling van deze overzeese koloniën en het ontstaan van een sterk

³ Francois. Crouzet, The Second Hundred Years War: Some Reflections, *French history*, Volume: 10, Issue: 4 (December 1, 1996), 432-451.

groeïende intercontinentale handel werd een door de staat gecontroleerde en onderhouden marine vanaf de zeventiende eeuw steeds belangrijker. Een sterke marine was noodzakelijk om contacten te kunnen onderhouden over deze lange afstanden en om de verworven rechten en gebieden te ondersteunen. Zij ging steeds meer functioneren als een flexibel inzetbaar machtsmiddel binnen de internationale politiek. Deze trend zou zich in de loop van de achttiende eeuw voortzetten dankzij het grote aantal overzeese oorlogen en kleinere schermutselingen.

Met de Negenjarige Oorlog van 1688 tot 1697 begon de reeks van conflicten die zowel in de koloniën als op het continent gevoerd zouden gaan worden. Aan de vooravond van de "Tweede Honderdjarige Oorlog" was het niet mogelijk een voorspelling te doen over hoe hij zou aflopen. Frankrijk bezat op dat moment de grootste marine met de beste en nieuwste schepen van de wereld, was uitstekend georganiseerd en begon vooral deze eerste oorlogsperiode met een ambitieus en gedreven officierscorps. De Britse marine kwam qua grootte wel in de buurt van de Franse maar na de Glorieuze Revolutie was de loyaliteit van het marinekorps, dat opgebouwd was door de katholieke voorgangers van Willem III, twijfelachtig. De Britse marine kon rekenen op de steun van de Verenigde Nederlanden maar die vloot was aanzienlijk kleiner en erg belast met de protectie van de eigen handelslijnen, die de levensaders vormden van de kleine republiek.

De Negenjarige en Spaanse Successieoorlog (1701-1713) kenden, met uitzondering van de belangrijke zeeslagen in de beginjaren, een relatief rustig verloop op zee. Toch werden er in deze periode belangrijke strategische beslissingen genomen die van grote invloed zouden blijken op de afloop van de Tweede Honderdjarige Oorlog en de machtsverhoudingen in de achttiende eeuw. In veel opzichten vormde de eerste oorlogen een test voor de staatsgecontroleerde, bureaucratisch ingerichte marine-instituten zoals die waren ontstaan in de voorafgaande decennia. De gigantische afstanden die overbrugd moesten worden in een wereldwijde koloniale oorlog vroegen om nieuwe logistieke oplossingen. De marine zou een intensiever onderdeel gaan uitmaken van de strategische en diplomatieke doelstellingen van Frankrijke en Engeland.⁴

In Engeland ontstond na de Glorieuze Revolutie een parlementaire monarchie waarin het parlement in de loop van de achttiende eeuw steeds meer macht naar zich toe trok. Door deze verschuiving van de macht kreeg parlement ook in toenemende mate de controle over de marine. Een van de kernvragen binnen dit onderzoek is welke invloed deze verschuiving van macht had op het marine-instituut? Britse dominantie van de zee ontstond

⁴ Jan. Glete, *Navies and Nations, warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (Stockholm 1993) 216-217.

pas tijdens de Zevenjarige oorlog, maar de grondslag hiervoor moet gelegd zijn in de jaren hiervoor. Deze toekomst was aan het einde van de zeventiende eeuw voor de publieke toeschouwer van die tijd een onwaarschijnlijke; de later zo geroemde marine ging na de revolutie een onzekere toekomst tegemoet.

In Frankrijk was de situatie geheel anders, als het ware tegenovergesteld. Hier vormde Lodewijk XIV, het klassieke voorbeeld van een absolutistisch vorst, zetelend in paleis Versailles, het centrum van de macht. Frankrijk was in de achttiende eeuw de rijkste en machtigste staat van Europa. De staat werd geregeerd door koningen die theoretisch ongelimiteerde macht bezaten. De ongebreidelde expansiedrift van Louis XIV leidde tot het creëren van een marine die in de tweede helft van de zeventiende eeuw geen gelijke kende.

De overheersende positie van de Franse marine aan het begin van de Tweede Honderdjarige Oorlog bleek uiteindelijk niet te handhaven. De Britse marine ontwikkelde zich zo snel en krachtig dat zij al gauw de Fransen achter zich liet; zij gaf daarna haar verworven positie niet meer uit handen. Het overwicht van Engeland had grote gevolgen voor de Europese verhoudingen tot laat in de negentiende eeuw. Mede dankzij haar koloniale wereldrijk en de handelsgroei die dat opleverde werd Groot-Brittannië de leidende natie in de negentiende eeuw, zo machtig dat zelfs nog in de Eerste Wereldoorlog de door Admiraal Tirpitz gebouwde Duitse vloot het niet aandurfde de handelsblokkade van de Britse vloot te doorbreken.⁵

Voor Frankrijk waren de gevolgen minder positief. Aan het einde van de zevenjarige oorlog in 1763 werd het land gedwongen een van de meest vernederende vredesakkoorden te sluiten uit zijn geschiedenis. Daarbij werden bijna alle gebieden in Noord-Amerika vergeven aan de Engelsen. Groot-Brittannië verwierf daardoor een dominante positie op het Noordwestelijk halfrond. Het verlies van overzeese rijkdelen gecombineerd met de afname van haar aandeel in de internationale handel en de grote schulden die de monarchie opgebouwd had tijdens de vele oorlogen bezorgden Frankrijk grote financiële problemen. Deze financiële problemen worden beschouwd als één van de belangrijke oorzaken van de Franse revolutie in 1789.

Het verrichtte onderzoek naar de maritieme geschiedenis in de achttiende eeuw varieert enorm. Er zijn encyclopedische werken, bijvoorbeeld Jan Glete's *Navies and Nations 1500 -1860*, die een enorme periode behandelen van zowel Europa als Amerika. Daarnaast zijn er specialistische studies die zich richten op het functioneren van een marine binnen één bepaalde oorlog, bijvoorbeeld Jonathan Dull, *The French Navy and the Seven Years War*. In

⁵ Nicolas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 Londen) 301-311.

laatstgenoemde studie wordt een voorzichtige vergelijking tussen de betrokken marines gemaakt om zo een beter beeld te schetsen van de Franse marine, maar echt diepgaand vergelijkend onderzoek wordt er niet in verricht. Op sommige terreinen schiet de historiografie tekort. Zo is de ontwikkeling van Franse marine in de eerste helft van de achttiende eeuw in vergelijking met de ontwikkeling van de Britse marine in dezelfde periode, onderbelicht gebleven.⁶ Daarnaast hebben de veranderingen die plaatsvonden binnen de marine in de eerste helft van de achttiende eeuw directe gevolgen voor de machtsverhoudingen in de honderdvijftig jaar daarna. Dit geeft onderzoek hiernaar een extra dimensie.

De ontwikkeling van de Franse en Britse marine in de eerste helft van de achttiende eeuw roept meerdere vragen op. Waarom wist de Franse marine haar sterke positie op zee aan het begin van de negenjarige oorlog niet vast te houden? Wat was de oorzaak voor het verval dat, ondanks de inzet van de Franse vorsten, zich binnen de marineorganisatie voortzette tot aan het einde van de Zevenjarige Oorlog? Hoe slaagde de Britse marine erin haar achterstand zo snel goed te maken en daarna een indrukwekkende constante groei in het aantal schepen en efficiëntie te laten zien?

In dit onderzoek wordt geprobeerd een antwoord op die vragen te geven door middel van een vergelijkend onderzoek. Allereerst worden de staatsontwikkelingen van Frankrijk en Engeland en de invloed van die staten op hun marines geanalyseerd. Vervolgens worden de marine-instituten op hun beleid, organisatie en structuur met elkaar vergeleken. De resultaten van deze vergelijkende onderzoeken zullen verschillen tussen de beide staten en hun marines opleveren en aangeven en daarmee mogelijk een verklaring geven voor de ontwikkelingen in de onderzoeksperiode 1688-1763.

Het startpunt 1688 is gekozen vanwege de nieuwe politieke situatie in Engeland die het begin van de Tweede Honderdjarige Oorlog inluidde. Het eindpunt 1763 omdat de daar aan voorafgaande Zevenjarige oorlog op meerdere fronten een breekpunt vormt tussen de eerste en tweede helft van de Tweede Honderdjarige Oorlog. In de onderzoeksperiode werden vier oorlogen gevoerd onderbroken door tijden van vrede. De wisselingen tussen oorlog en vreedstijd geven extra mogelijkheden voor vergelijking; wellicht zijn er patronen te ontdekken in het gedrag van de staten en de gevolgen daarvan voor de marines.

⁶ Jan. Glete, *Navies and Nations, warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (Stockholm 1993) & Jonathan. Dull, *The French Navy and the Seven Years War* (Nebraska 2005)

1.2 Staatsontwikkeling. Invloed van staten op instituten

Om de invloed van de staat op een instituut als de marine te bepalen is het van belang duidelijk af te bakenen wat het begrip “de staat” inhoudt. De zoektocht naar een bruikbare definitie begint bij de socioloog Max Weber. In een van zijn belangrijke werken ‘*Politik als Beruf*’ definieert hij de staat als een organisatie die het legitieme monopolie op het gebruik van geweld binnen een bepaald gebied beweert te hebben.⁷ Deze gedachte is na bijna honderd jaar nog steeds actueel en in veel onderzoeken naar de ontwikkeling van “de staat” wordt hier op voortgebouwd.

In de afgelopen twintig jaar hebben historici, sociologen en politicologen als het ware herontdekt dat de staat zelf een factor van belang is binnen het proces van staatsvorming. De roep om de staat terug te brengen als onderzoeksobject kwam het eerst van een groep sociologen in de jaren zestig. Zij vonden dat de gehanteerde onderzoeksmethoden naar staatsvorming teveel uitgingen van een maatschappijtechnisch oogpunt waarin werd getracht de opbouw, het functioneren en de invloed van de staat primair te verklaren vanuit factoren die rusten in de behoeften en interesses van de samenleving. Een nieuwe golf sociologen, ook wel neo-statisten genoemd, vonden dit een methode die oorzaak en gevolg verwisselde. Ze vervingen deze voor een eigen theorie waarin ze beargumenteren dat staatsactiviteiten beter verklaard kunnen worden als een gevolg van de behoeften van de staat zelf. De staat is een administratief en/of repressief orgaan of een onderdeel van een, dezelfde eigenschappen bezittend, breder politiek systeem. De samenleving wordt in deze theorie niet totaal invloedloos verklaard, maar wel beschouwt als een veel minder van invloed dan eerder gedacht. Dit komt omdat de invloed van de samenleving wordt gefilterd door het politieke systeem en de behoeften van de staat.⁸

Neo-statisten propageren een herwaardering van klassieke staatstheoretici als Machiavelli, Clausewitz, Tocqueville, Weber en Hintze. Daarbij is de focus van het onderzoek verlegd van algemene theorieën naar directe case studies van staatsvorming, beleidsontwikkeling en het daaropvolgende effectueren van het beleid. Voor deze Neo-statisten zijn voor de beoordeling van staatsvorming de volgende zes aandachtspunten van groot belang: (1) De geopolitieke positie van verschillende moderne staten binnen het internationale systeem van natiestaten en de gevolgen daarvan voor de logica achter de acties van de staat. (2) De dynamiek van ontwikkelingen binnen de militaire organisatie van

⁷ Max. Weber, *Politik als Beruf* (Munchen 1919)

⁸ Bob.Jessop, Bringing the state back in (yet again):Reviews, Revisions, Rejections and Redirections *International Review of Sociology*, Volume: 11 Issue 2. (2001) 3-6.

de staat en de invloed van oorlogsvoering op de algehele ontwikkeling van de staat. (3) De specifieke administratieve mogelijkheden van de moderne staat, die collectief bindende beslissingen kan produceren binnen een centraal georganiseerde en territoriale samenleving. (4) De rol van de staat als een centrale kracht in de formatie en ontwikkeling van instituties, groepsformaties, politieke ideeën en andere behoeften die buiten de staat vallen. (5) De specifieke kenmerken van de overheid en het politieke systeem. Hieronder vallen bureaucrativering, politieke corruptie en ook eventueel staatsfalen. (6) Als laatste punt zijn er de persoonlijke interesses en capaciteiten van de bestuurders en politici binnen de overheid. Dit kunnen gekozen politici zijn maar ook managers van departementen of hooggeplaatsten binnen het leger.⁹

De staat is een kracht om rekening mee te houden en dient niet alleen de economie of samenleving, maar streeft ook vooral haar eigen agenda na. De bovengemelde zes afzonderlijke aandachtspunten zijn door theoretici op verschillende wijzen gecombineerd in nieuwe theorieën. Een specifiek voorbeeld hiervan is dat staatsontwikkeling wordt verklaard als een reactie op en gevolg van geopolitieke confrontaties binnen het Europese statensysteem; een stroming die al voor de Tweede Wereldoorlog vertegenwoordigd werd door Otto Hintze en nu onder de neo-statisten weer invloedrijk is geworden.

In deze theorie wordt de staat gezien als een middel voor oorlogsvoering en onderdrukking. De staat moet zijn eigen territoriale integriteit beschermen tegen andere concurrerende machten c.q. de andere staten, maar ook tegen interne dissidenten. Daarom moet de staat de sociale cohesie binnen zijn eigen territorium beschermen waarbij dwang niet alleen legitiem is maar zelfs de voorkeur geniet; de Machiavelliaanse erfenis moge duidelijk zijn. Hier is de staat in eerste instantie een militaire macht binnen een concurrerend systeem met andere natiestaten. Deze visie is door Charles Tilly gecombineerd met de invloedrijke definitie van Max Weber. Zo trekt Tilly in *Bringing the State back In* een vergelijking tussen het beschermingsgeld dat kenmerkend is voor de georganiseerde misdaad en de beschermingsconstructies die de staat hanteert ten dienste van de oorlogsvoering zich daarbij beroepend op de legitimiteit van haar handelen.¹⁰ De staat kon daarmee gekwalificeerd worden als een van de beste voorbeelden van georganiseerde misdaad in de hele geschiedenis. Hij stelt vast dat het Europa van de afgelopen eeuwen een portret van samenwerking tussen oorlogsvoerders en staatsbouwers is geweest. Zoals Tilly

⁹ Bob. Jessop, *Bringing the state back in (yet again):Reviews, Revisions, Rejections and Redirections*, *International Review of Sociology*, Volume: 11 Issue 2. (2001)5-6.

¹⁰ Charles. Tilly, *War Making and State Making as Organized Crime*, in Evans, P., Rueschemeyer, D., Skocpol, T, eds, *Bringing the State Back In* (Cambridge 1985) 3-5.

het zelf verwoord “*Wars make states and states make war*”.¹¹ Dit gaat verder dan een enkele veldslag die verloren of gewonnen wordt. De noodzaak om de capaciteit voor oorlogsvoering in vergelijking tot andere staten op peil te houden leidde bijvoorbeeld tot nieuwe belastingssystemen. Van de zes voormelde aandachtspunten van de neo-statisten heeft Tilly de eerste twee verwerkt in één theorie.

Een andere neo-statist laat ons zien hoe de staat de ontwikkeling van een instituut zoals de marine kan beïnvloeden. In ‘*Bringing the State Back In*’, bouwt Theda Skocpol (1947-) op de ideeën dat de staat niet alleen handelt in het belang van bepaalde groepen of klassen, maar daarnaast een grote mate van eigen initiatief bezit. Politieke en maatschappelijke belangen en de ontwikkeling van cultuur, maatschappij en instituties ontstaan niet alleen uit zichzelf maar in interactie met de structuur en de activiteiten van de staat.¹² Skocpol’s theorie maakt gebruik van de hiervoor omschreven aandachtspunten onder 4, 5 en 6.

De theorieën van Tilly en Skocpol vullen elkaar aan; samen vormen zij een geheel dat verklaringen kan geven voor ontwikkelingen van de staat en haar instituten. Als de staatsontwikkeling wordt onderzocht in een bepaalde periode, hier 1688-1763, kan deze in verband worden gebracht met de gelijktijdig plaatsvindende ontwikkelingen binnen een instituut als de marine, kortom veranderingen in de structuur van de staat leiden tot veranderingen in haar instituten.¹³

1.3 Kwaliteitstoets instituten

Aan de hand van de theorieën van Tilly en Skocpol kunnen we de ontwikkelingen binnen de Franse en Britse staat en de invloed op hun instituten gedurende een bepaalde periode onderzoeken. Daarnaast spelen de ontwikkelingen binnen het instituut zelf een belangrijke rol. Wat een goed functionerend instituut kenmerkt wordt in de huidige wetenschap vooral onderzocht door economen. Net als bij sociologen en historici hebben ook economen de afgelopen twintig jaar veel aandacht gegeven aan het vergelijkende onderzoek. Uit deze onderzoeken is een methode voortgekomen waarmee instituten met elkaar kunnen worden vergeleken en geanalyseerd. Die methode maakt gebruik van een aantal vastgestelde parameters. Hieraan worden ontwikkelingen binnen instituten gedurende een vastgestelde

¹¹ Charles. Tilly, *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton 1975) 42.

¹² Theda. Skocpol, *Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research*, in Peter. Evans, ed, *Bringing the State Back In* (Cambridge 1985) 3-37.

¹³ Bob. Jessop, *Bringing the state back in (yet again):Reviews, Revisions, Rejections and Redirections*, *International Review of Sociology*, Volume: 11 Issue 2. (2001)12-14.

periode getoetst. Doordat de parameters van tevoren zijn vastgesteld geeft dit de mogelijkheid onderzoek te doen dat beter controleerbare en meer betrouwbare resultaten oplevert dan traditioneel onderzoek door geschiedkundigen. Bij het vaststellen van de parameters is het van belang dat zij nauwkeurig de karakteristieken kunnen aanduiden die de juiste informatie geven over de kwaliteit van de instituten. In een recente studie zijn de aantal succesvolle onderzoeken over institutioneel functioneren vergeleken en bestudeerd. Dat leverde in totaal zes toetsstenen op aan de hand waarvan het kwaliteitsniveau van een instituut kan worden weergegeven.¹⁴

Zo zijn er drie interne meetpunten voor effectief bestuur: (1) Promotie en aanstelling op basis van verdienste. (2) Immunitet voor (corruptie) omkoping en zich laten lenen voor speciale belangen. (3) De afwezigheid van machtseilanden die institutionele regels en middelen voor eigen belang aanwenden. De negatieve tegenpolen van de drie geformuleerde meetpunten laten zich als volgt formuleren: (1) De aanstelling en promotie op basis van familie connecties of andere persoonlijke relaties. (2) Een slecht betaalde en gedemoraliseerde bureaucratie die te koop is voor buitenstaanders. (3) De aanwezigheid van machtige en gevestigde management groepen en zelfzuchtige afdelingen binnen het instituut.

Daarnaast bestaan er drie externe meetpunten voor effectief bestuur: (4) Proactiviteit en het vermogen van de organisatie om te communiceren buiten de institutionele omgeving. (5) Technologische flexibiliteit en openstaan voor belangrijk innovaties van buiten de eigen institutionele omgeving. (6) Een systeem van "*checks and balances*" dit kan door de organisaties zelf gedaan worden of door externe krachten, bijvoorbeeld de staat, om controle door privébelangen te voorkomen. Net als bij de interne condities bestaan er negatieve varianten: (4) Proactiviteit wordt teniet gedaan door conservatieve, introverte instituten die alleen geïnteresseerd in hun eigen belang en interne samenhang, onwillig zijn om te luisteren naar cliënten en potentiële mogelijkheden buiten de organisatie. (5) Gemis aan flexibiliteit door een dominante institutionele traditie die externe mogelijkheden tot innovatie voorkomt. (6) Een instituut dat niet gecontroleerd door externe krachten, en beïnvloedbaar is door de privébelangen.¹⁵

De positieve en negatieve eigenschappen die hierboven zijn genoemd zijn ideaaltypes; daaraan zal een instituut nooit helemaal kunnen beantwoorden. De parameters kunnen worden onderzocht in samenhang met de invloed die de staat heeft op de instituten. De

¹⁴ A. Portes, and L. Smith, *Institutions and Development in Latin America: A Comparative Analysis.*, *Studies in comparative international development*, Volume: 43, Issue: 2 (June 1, 2008) 101-29.

¹⁵ A. Portes, and L. Smith, *Institutions and Development in Latin America: A Comparative Analysis.*, *Studies in comparative international development*, Volume: 43, Issue: 2 (June 1, 2008) 101-29.

ideaaltypes maken het mogelijk een sterkte-zwakte analyse te maken van en kunnen nader inzicht geven in de ontwikkelingen van de marines van Engeland en Frankrijk in de periode 1688-1763.

2. Engeland

2.1 Staatsontwikkeling

Als oorlogen de drijvende kracht achter het ontstaan en de ontwikkeling van staten zijn, ligt het voor de hand dat in de periode van zeventig jaar waarover dit onderzoek zich uitstrekt er ingrijpende veranderingen hebben plaatsvonden in de structuur van de staat en haar instituten zowel in Frankrijk als in Engeland. Engeland kende een revolutie, twee restauratiepogingen en voerde zes oorlogen waarin vier keer aartsvijand Frankrijk de opponent was. Frankrijk verkeerde ook in een staat van continue oorlogsvoering die zes oorlogen omvatte.

In deze periode vonden er zulke ingrijpende ontwikkelingen plaats dat in de traditionele historiografie deze staten worden gezien als twee uitersten waar het gaat om de wijze waarop de vroegmoderne staten zich organiseerden, functioneerden en ontwikkelden in de aanloop naar de moderne tijd. Frankrijk was een voorbeeld van een 'absolutistische' gecentraliseerde staat met een snel groeiende bureaucratie, waar het leger een grote invloed had. Engeland volgde een andere weg met als kenmerk een parlementaire constitutionele staat waarin gedecentraliseerd bestuur op lokaal niveau de norm was en het leger een relatief kleine rol speelde, zeker in vergelijking met Frankrijk.¹⁶

De geschiedschrijving heeft getracht te verklaren waarom de landen zich in deze verschillende richtingen hebben ontwikkeld. Een belangrijke theorie is te vinden in de geopolitieke uitleg van Otto Hintze: hij wees als oorzaak aan de geografische ligging van beide landen. In de overlevingsstrijd binnen het Europese statensysteem was de ligging en daarmee de positie van Engeland afwijkend van de andere Europese Staten. Engeland is een eiland en vormde was daardoor beter gevrijwaard van de militaire druk die de landen binnen continentaal Europa op elkaar uitoefenden. De verschillende oorlogservaringen van de landen leidden tot twee soorten van staatsinrichting.¹⁷

Deze geopolitieke verklaring is nog steeds actueel en toepasbaar; de druk die gecreëerd werd in het competitieve statensysteem van Europa is zeker van invloed geweest op de vorming van politieke systemen. Uit recent onderzoek is echter gebleken dat de verschillen tussen Engeland en Frankrijk mogelijk minder groot waren dan gedacht. Een

¹⁶ John. Brewer, Eckhart. Hellmuth, ed, *Rethinking Leviathan, The Eighteenth Century State in Britain and Germany* (Oxford 2004) 3.

¹⁷ John. Brewer, Eckhart. Hellmuth, ed, *Rethinking Leviathan, The Eighteenth Century State in Britain and Germany* (Oxford 2004) 4.

definitie als 'de zwakke Britse staat in de achttiende eeuw' is veel te ongenueanceerd; de staten bleven voortdurend in ontwikkeling door interactie met externe en interne invloeden. De laatste twintig jaar is duidelijk geworden dat beide staten in de achttiende eeuw meer overeenkomsten hadden dan eerder werd verondersteld. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen en de karakteristieke kenmerken van de Britse staat vanuit deze nieuwe visie bekeken en in verband gebracht met de uitdagingen waar Engeland en haar marine zich tussen 1688 en 1763 voor zag gesteld.

De Engelse staat ontwikkelde zich in deze periode tot een grote speler op het Europese toneel daartoe gedreven door de gevolgen van de Revolutie. Om te kunnen wedijveren met de andere grootmachten ontwikkelde Engeland zich tot een fiscaal-militaire staat; de belangrijkste drijfveren voor ontwikkeling binnen de staat werden gevormd door de noodzaak om haar capaciteit tot oorlogsvoering te optimaliseren.¹⁸ Dit doel kon alleen bereikt worden door ingrijpende veranderingen door te voeren in de wijze waarop de staat werd bestuurd. De vier oorlogen met Frankrijk zorgden ervoor dat de staatschuld telkens weer tot ongekende hoogten steeg. De staat moest zijn inkomstenbronnen blijven reorganiseren om de inkomsten te verhogen en de schulden te kunnen afbetalen. Het alternatief was zichzelf failliet laten verklaren, iets dat zowel Spanje als Frankrijk in de vroegmoderne tijd overkwam. Het nadeel van een faillissement was dat geldschieters daarna hogere renten bedongen met als gevolg een negatieve spiraal voor de overheidsinkomsten. Engeland kon zijn schulden en oorlogen alleen blijven betalen dankzij een sterke verhoging van de belastingen, een uitgebreide staatsschuld en het in het leven roepen van een adequaat publiek ambtenarenapparaat met als taak het organiseren van de fiscale en militaire activiteiten van de staat. De uitbreiding van zowel administratieve als uitvoerende (militaire) taken van de overheid zorgde ervoor dat Engeland met haar uitgaven een injectie gaf aan haar eigen economie.¹⁹

De staat kon alleen functioneren als Europese grootmacht ten koste van veel extra uitgaven. Om de inkomsten van de overheid te kunnen laten stijgen was de steun van het parlement noodzakelijk, elke belastingverhoging moest door het parlement goedgekeurd worden. De koning kon niet op eigen initiatief belastingen heffen. Toch slaagde Willem III erin de overheidsuitgaven sterk te laten stijgen in het begin van de Negenjarige Oorlog. Het Parlement liet zich overtuigen van de noodzaak zich aan te sluiten bij de coalitie die Lodewijk XIV in toom moest houden. In de Negenjarige oorlog vochten de Engelsen niet voor hun

¹⁸ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 27.

¹⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) XVII, 90.

nieuwe koning of voor het machtsevenwicht in Europa. De voornaamste reden voor het Parlement om de oorlog te steunen was het verhinderen van een terugkeer van de door Lodewijk gesteunde katholieke James II en daarmee het voorkomen van intolerantie tegen andere godsdiensten. Wantrouwen tegen een sterk leger was er ook vanwege de angst dat de koning deze tegen het parlement zou kunnen inzetten om zo zijn eigen macht te vergroten.²⁰ Het parlement en vooral het Lagerhuis streefden naar publieke verantwoording en stelde als voorwaarde voor het voeren van de oorlog dat alle militaire en financiële zaken onder streng toezicht kwamen te staan, ondermeer met als gevolg dat corruptie en verduistering riskanter werd.²¹ De zeggenschap over de financiën en daarmee over de financiering van militaire aangelegenheden bracht het Parlement in een positie om invloed uit te oefenen op een gebied dat van oudsher toebehoorde aan de koning. Door de publieke verantwoording begon een groter deel van de Engelse burgers ook een eigen opinie te vormen over de oorlog en op welke wijze deze gevoerd zou moeten worden.²²

Het tijdsbestek vanaf de Revolutie tot aan het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog (1688-1714) was een belangrijke periode voor het “geschreven” Britse constitutionele recht. Achtereenvolgens werden aangenomen de ‘Bill of Rights’ in 1689, de ‘Settlement Act’ van 1701 en de ‘Union with Scotland Act’ in 1707. De eerste twee documenten markeerden het begin van het proces waarin de macht van de koning naar het parlement verschoof; ze vormen de basis voor de parlementaire monarchie. De laatste bracht het koninkrijk Engeland in een unie met het koninkrijk Schotland onder de naam Groot-Brittannië. Het zou tot aan de ‘Parlement Acts’ van 1911 duren voor er weer vergelijkbare ingrijpende staatsrechtelijke wetgeving tot stand kwam.

De Negenjarige Oorlog eindigde met de vrede van Rijswijk waar de Grote Coalitie van Engeland, Spanje, het Heilige Romeinse Rijk en de Verenigde Nederlanden onderhandelden met Frankrijk. Het resultaat was een terugkeer naar de geografische verdeling die was afgesproken bij het Verdrag van Nijmegen in 1679. Ook de oorlog in de koloniën tussen Engeland en Frankrijk werd afgesloten met een terugkeer naar de vooroorlogse verhoudingen. Politiek gezien was de erkenning van de legitimiteit van Willem III als koning van Engeland door Lodewijk XIV en diens belofte om James II geen steun meer

²⁰ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 138-140.

²¹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 140.

²² Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 222-223.

te verlenen van het grootste belang voor het Engelse Parlement; dat had daarmee zijn hoofdoelen bereikt.

Het politieke toneel dat ontstond na de Revolutie kende verschillende groeperingen binnen het Lagerhuis die zich vormden rond twee partijen. De Whig-partij had sterke constitutionele neigingen en wantrouwde de macht van de koning. De andere stroming, de Tories stonden een sterke monarchie voor. In de hedendaagse politiek zou de Whig-partij als progressief-liberaal en de Tories als conservatief worden bestempeld.

De Torie-oppositie bleef tijdens de oorlog fel gekant tegen vergaande bemoeienis met het continent. In dat kader werd voor het eerst een 'blauw water' strategie geopperd die voor een grotere rol van de marine pleitte en die in dienst zou moeten staan van commerciële en koloniale doelen en bovendien zo min mogelijk direct betrokken was bij conflicten op het continent. Tijdens de Negenjarige oorlog was deze stroming nog niet erg invloedrijk, maar aan het eind daarvan was er sprake van oorlogsmoeheid en omarmden steeds meer parlementsleden het streven naar een isolationistische politiek. Na de oorlog wist het parlement de in zijn ogen negatieve gevolgen van de oorlog teniet te doen: de landmacht werd verkleind naar slechts zeventuizend man en de regering van 'Junto Whigs' werd afgezet en vervangen door een regering van de isolationistisch ingestelde Tories. Dezen bereidden de weg voor de *Act of Settlement* in 1701 waarin de macht van de kroon verder beperkt werd ten gunste van het Parlement.²³

De regeerperiode van de Tories bleek van korte duur; bij het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog werd opnieuw een Junto-Whig regering gevormd. Niet alleen de kwestie van de Spaanse troonsopvolging bracht Engeland weer in oorlog met Frankrijk, maar ook de materiële en politieke hulp van Lodewijk XIV voor de poging tot restauratie van James II en de aanvallen op de Engelse handelsroutes. Hierdoor draaide het Engelse oorlogsapparaat na vier jaren van ontmanteling binnen korte tijd weer op volle toeren. Het toekomstbeeld van een dure oorlog met nieuwe hoge belastingen was minder afschrikwekkend dan het verlies van de nieuwe religieuze en politieke vrijheden. Er waren duidelijk argumenten om oorlog te voeren in het belang van de staat en de principes waar de staat voor stond.²⁴

Het Parlement was van mening dat er een balans gevonden moest worden die deze kostbare vrijheden kon bewaren zonder dat de vorst of andere vormen van centraal bestuur de vrijheden kon bedreigen. De paradox die ontstond was dat om deze rechten te

²³ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 141.

²⁴ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 142.

beschermen de staat ongelofelijk moest groeien en daarmee een grotere rol in het dagelijks leven ging spelen. De tegenstanders van hogere belastingen, een groeiende staatsschuld, uitbreiding van het staatsapparaat en een groot leger erkenden dat deze maatregelen de vrijheden van de Engelsman zowel beschermden als bedreigden. Hoewel deze stemmen in het parlement uiteindelijk het tij niet konden keren zorgden zij wel voor strenge controle op het staatsapparaat. Hierdoor werd een overheid gevormd die verantwoording verschuldigd was waardoor corruptie en vriendjespolitiek verminderde. Nieuwe functies die gecreëerd werd ten dienst van de staat, zowel militair als burger, onder controle gesteld. Door deze controle bleven deze functies meer vrij van corruptie en werden deze gevuld door professionele werknemers doordat er minder vriendjespolitiek bedreven kon worden. Dankzij een sterk parlement dat alle wijzigingen en voorstellen van de regering bekritiseerde zorgde uiteindelijk voor een sterkere staat.²⁵

De vrede van Utrecht bracht de Engelsen een groot aantal nieuwe overzeese gebieden ten koste van zowel Spanje als Frankrijk. Van Spanje kregen ze Gibraltar, Menorca en de 'Asiento', de toegang tot de slavenmarkt in de Spaanse koloniën. Frankrijk stond haar rechten op de *Hudson Bay Company* territoria, Newfoundland en Acadië en het eiland Saint Kitts af en gaf toestemming aan de Engelse koopmannen om handel te drijven met de Indianen in Frans Amerika. De Whig partij die deze oorlog had gesteund om haar handel met de overzeese gebieden te beschermen had hiermee haar doelen bereikt.²⁶

Na de Spaanse successieoorlog volgde er een lange periode van vrede met Frankrijk. De ontwikkelingen binnen de staat in dit interbellum werden geleid door de eerste 'minister-president' van Engeland, Robert Walpole. Langzaam maar zeker werd de macht van het parlement uitgebreid op basis van de wetgeving die in de eerste oorlogsperiode was ontstaan. Daarnaast waren er organisatorische aanpassingen binnen de verschillende departementen die tot doel hadden de efficiëntie en de controle van het parlement te vergroten. De in de oorlog verworven nieuwe gebieden vroegen om een groter leger en administratief systeem. De belastingen werden na de oorlog opnieuw verlaagd al kwamen ze door de groeiende ambtenarij nooit meer op vooroorlogse niveaus uit. Walpole was een Whig en richtte zich vooral op handel en een stabiele economie. Om deze te bevorderen wist hij met succes Engeland uit geldverslindende oorlogen te houden. Uiteindelijk zou er

²⁵ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 160.

²⁶ E.E. Rich, *The Hudson's Bay Company and the Treaty of Utrecht*, Cambridge historical journal, Volume: 11, Issue: 2 (1954), 183-203.

toch oorlog komen; de Oostenrijkse Successieoorlog betekende tegelijk het einde van zijn ministerschap.²⁷

Bij het uitbreken van de Oostenrijkse successieoorlog in 1742 ontstond opnieuw een cyclus van oplopende staatsschulden en vernieuwingen. De belangrijkste vernieuwingen binnen de overheid hadden tussen 1688 en 1714 plaatsgevonden; zij zorgden voor een stijging van de belastingen, innovatie en een uitbreiding van het bureaucratische en militaire apparaat.

De Oostenrijkse oorlog werd bevochten in zowel de koloniën als op het continent. Bij de vrede van Aken in 1748 werden de territoria van Engeland en Frankrijk hersteld in hun *status quo ante bellum* net als na de Negenjarige oorlog. Hierover heerste bij alle strijdende partijen, met uitzondering van Pruisen dat de rijke provincie Silesia kreeg, grote onvrede. Die onvrede uitte zich uiteindelijk in een voortzetting van de strijd in de Zevenjarige oorlog waarvan de afloop voor grote veranderingen binnen en buiten Europa zouden gaan zorgen. De Vrede van Parijs bracht de Fransen een vernederende nederlaag en de Engelsen hun eerste wereldrijk. De Fransen verloren Canada, Dominica, Grenada, St. Vincent, de Grenadines, Tobago en de oosterse helft van Frans Louisiana aan de Engelsen. Daarnaast kreeg Engeland voeten aan de grond in India, van waaruit, na het verlies van het Eerste Britse Wereldrijk in Noord-Amerika na 1783, een tweede wereldrijk werd gesticht.

Engelse politici beschouwden de economie als een optelsom waarin de welvaart gelijk bleef en slechts de verdeling van de welvaart veranderlijk was. Import van goederen beschouwde men als nadelig voor de handelsbalans van het land en export als profijtelijk. Daarom moesten zoveel mogelijk afzetmarkten veroverd worden, de koloniën. De controle over bijna geheel Noord-Amerika maakte bescherming van die koloniën tegen bedreigingen van buitenaf door Engelse soldaten feitelijk overbodig. In combinatie met de hoge belastingen en het mercantilisme leidde dat tot grote onvrede in de koloniën omdat zij het gevoel hadden dat de Engelsen slechts kwamen halen en niets meer brachten. Dat resulteerde uiteindelijk in de Amerikaanse revolutie waardoor Engeland haar eerste wereldrijk moest opgeven.²⁸

De Oostenrijkse successieoorlog en de Zevenjarige oorlog brachten Engeland wederom in een staat van paraatheid waarin alle onderdelen van de staat die in de vijftig jaar daarvoor waren ontwikkeld getest werden: het nieuwe gecentraliseerde financieel systeem waaraan iedereen zonder onderscheid, in vergelijking met Frankrijk veel, belasting

²⁷ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 Londen) 235-237.

²⁸ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 253.

moest betalen; een sterkere bureaucratie; nieuwe administratieve departementen waarin de ambtenaren vaak ongetraind waren maar een sterk plichtsgevoel hadden voor hun land; en een parlement waarin de besluitvorming plaatsvond over de binnenlandse en buitenlandse politiek.²⁹

Men zou het tijdperk 1688-1763 kunnen onderverdelen in drie fasen. De eerste fase van 1688 tot 1714 was de periode van vernieuwing. Daarna volgde een fase van relatieve rust waarin de nieuwe staatsstructuur werd verstevigd door een voortzettende verschuiving van de macht van de koning naar het parlement. De laatste fase van 1742 tot 1763 is te beschouwen als een periode waarin de basis die was gelegd en ontwikkeld in de vorige fasen werd ingezet voor de twee oorlogen die het financiële en militaire systeem tot uiterste zouden testen. De Engelse staat moest zich ontwikkelen en dat manifesteerde zich vooral in tijden van oorlog. De ontwikkeling van de Engelse staat van 1688-1763 komt overeen met de theorie van Tilly.

Vanuit de zelfde neo-statistische school komt Skocpol's theorie dat instituten zich ontwikkelen in interactie met de door de staat ontplooiden activiteiten. In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar de ontwikkelingen binnen het marine-instituut en of Skocpol's theorie daarop van toepassing is.

²⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 250-251.

2.2 Staatsinvloed

Na deze brede schets van de ontwikkelingen binnen de Engelse staat wordt het tijd een niveau lager te gaan, naar het marine-instituut. Deze ontwikkelt zich onder de invloed van de macro-ontwikkelingen binnen de staat. Daarom wordt in dit hoofdstuk gekeken naar deze rol van de staat als een centrale kracht in de formatie en ontwikkeling van instituties. Dit is het theoretische terrein van Skocpol; in haar opvatting ontwikkelen instituten zich primair uit de interactie met de structuur en activiteiten van de staat. We zagen in het vorige hoofdstuk kort samengevat, dat de structuur van de Engelse staat voortkwam uit de nieuw ontstane parlementaire monarchistische staatsvorm en dat haar doelen vanaf de Revolutie noodzakelijkerwijs fiscaalmilitair werden dankzij buitenlandse bedreigingen.

De marine als instituut leent zich in theorie uitstekend voor het meten van de invloed van de staat omdat het een orgaan is dat een kerntaak van de staat uitvoert. Weber's definitie dat elke staat een monopolie op legitiem geweld claimt te hebben is alleen houdbaar als de staat de mogelijkheid heeft om dit 'legitieme' geweld uit te oefenen. Deze mogelijkheid wordt gecreëerd door het bestaan van instituties als de marine, de landmacht, de politie en in modernere tijden ook de geheime dienst. Het verschil tussen de politie en het leger is dat de eerste een binnenlands controlemiddel vormt en de tweede een middel is voor interstatelijk geweld. We zagen in het vorige hoofdstuk dat de nieuwe Engelse staat al vlog in conflict met de Franse staat kwam. Omdat zij zich daardoor moest ontwikkelen is het aannemelijk dat haar instrumenten om geweld en druk uit te oefenen tegen haar vijanden met de staat mee evolueerden.

Om te zien hoe de Engelse staat van invloed was op de marine na 1688 kijken we eerst naar de situatie in de daaraan voorafgaande jaren tijdens het bewind van de katholieke koningen Charles II en James II. In die periode van 1660 tot 1688 vonden ontwikkelingen plaats die van de marine een strak gestructureerd corps maakten dat loyaal was aan het koningshuis. De absolutistische pretenties van de katholieke vorsten zorgden voor een sterke persoonlijke interesse in de marine en dankzij toegenomen inkomsten van de koning waren nieuwe investeringen in scheepsbouw mogelijk.³⁰ Onder de leiding van, hét prototype van vroegmoderne bureaucratische ambtenaar, Samuel Pepys, werd de marine geherstructureerd en een basis gelegd voor de promotie op basis van dienstjaren.³¹ Hoewel er niet alleen geselecteerd werd op grond van verdienste zorgde dit voor een toenemende

³⁰ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 125-135.

³¹ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 199-203, 208.

professionaliteit. Toch moeten de ontwikkelingen op dit gebied niet overschat worden. Eén van de onofficiële gewoonten aan boord van een schip was de aanwezigheid van een klein aantal van de echtgenotes van de bemanning, iets dat ondenkbaar zou zijn in de achttiende eeuw. Dit soort ontwikkelingen waren mogelijk dankzij de persoonlijke interesse van de twee koningen die geld en tijd in marine staken. De redenen van de katholieke koningen om te investeren in een sterke marine was vooral om de eigen machtspositie te versterken en niet het algemeen belang. Mede hierdoor had James II zijn marine met aan het hoofd Pepys tegen het einde in 1686 meer gemeen met de marine van Lodewijk XIV en haar minister Colbert dan met de Engelse marine na 1688. De institutionele structuur bleek niet bestand tegen de Revolutie en onder een nieuwe staatsvorm ontstond een nieuwe marine.³²

De val van James II bracht een abrupt einde aan het marine systeem dat in voorgaande achtentwintig jaren was opgebouwd. Pepys nam ontslag in 1689 en geen persoon of organisatie verving hem als leidinggevende binnen de marine. Er ontstond hierdoor een inconsistent beleid waarin niemand als persoon aansprakelijk was voor de organisatie. De nieuwe koning Willem III was vooral bezig met het verstevigen van zijn positie en het bepalen van de grote strategieën in de Negenjarige oorlog. Zowel Willem III als het parlement wantrouwden in de eerste jaren de marine omdat deze nog loyaal geacht werd aan de naar Frankrijk gevluchte James II.³³ De marine verkeerde in een deplorabele staat en was toe aan ingrijpende vernieuwing. De reorganisatie die volgde moest de marine in lijn brengen met de ontwikkelingen die plaatsvonden binnen de staat; uiteindelijk zou de controle in handen van het Parlement terecht komen. De verschuiving van de macht van koning naar parlement kwam niet zonder slag of stoot tot stand en zou verstrekkende gevolgen met zich mee brengen voor de organisatorische structuur van de marine.

In de marineorganisatie was de Admiraliteit traditioneel het leidinggevende orgaan vlak onder de koning, maar Willem III beschouwde deze na de Revolutie als te afhankelijk geworden van het Parlement en besloot het orgaan uit te sluiten van uitvoerende taken waardoor het geen directe invloed meer had en langzaam maar zeker een lege huls werd.³⁴ De Admiraliteit bestond voornamelijk uit een mengelmoes van Whig aanhangers uit de adellijke kringen en Parlementsleden met een geschiedenis in de marine. De nieuwe taken van de Admiraliteit werden beperkt tot simpele administratieve bezigheden en het

³² Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 110-111.

³³ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 181.

³⁴ Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 209.

doorgeven van Lord Nottingham's orders aan de vloot waardoor de schijn werd gewekt dat de bevelen van de Admiraliteit kwamen. Door de negatieve gevolgen van de Negenjarige oorlog voor de scheepshandel kwam het functioneren van de door de, Whig gedomineerde, Admiraliteit onder grote kritiek van de Torie oppositie in het Lagerhuis te staan. Na de Slag bij Barfleur³⁵ in 1692 ontstond er uit deze spanningen een publieke ruzie tussen de bevelhebber van de vloot, de royalist Torrington en zijn ondergeschikte, admiraal Russel, die hij beschuldigde van plichtsverzuim. Voor het militaire tribunaal dat op de ruzie volgde koos het Lagerhuis de zijde van Russel en het Hogerhuis de kant van Torrington.³⁶

De Admiraliteit, waarin een groot aantal leden van het Lagerhuis zitting hadden, werd een instrument van het Lagerhuis om invloed uit te oefenen op het tribunaal. Dit was onderdeel van een groeiende wens binnen het Lagerhuis om de controle over de marine naar zich toe te trekken. Het getouwtrek over de macht over marinezaken werd beslist omdat naarmate de oorlog vorderde ook de royalistisch ingestelde Tories van zowel het Lager- en Hogerhuis oorlogsmoe werden van een strijd waarvoor de koning verantwoordelijk werd gehouden. Dit zorgde ervoor dat parlementaire beslissingen steeds vaker in het nadeel van de landmacht en in het voordeel van de marine uitvielen omdat de marine als vaderlandslievend, gemeenschappelijk instrument werd gezien terwijl de landmacht het imago kreeg van machtsinstrument van de koning. Dit had weer tot gevolg dat de marine in zowel de optiek van het Parlement en het publiek buiten de bevoegdheid van de koning kwam te liggen. Nieuwe wetgeving volgde om een grotere legitimiteit te geven aan bevoegdheid van de Admiraliteit; dit gebeurde in 1694, 1708 en 1742. De 'Cruisers and Convoys Act' van 1694, ging over de nieuwe functie van de marine binnen de staat. De Admiraliteit werd naar voren geschoven als hét bestuur van de marine en daarmee hét onofficiële instrument waarmee het Lagerhuis de controle over maritieme zaken en daardoor ook de handels- en financiële aangelegenheden kon overnemen. De recente tegenslagen op deze terreinen werden toegeschreven aan de oorlog. De publieke onvrede daarover zorgde ervoor dat deze wetsvoorstellen met grote meerderheid werden aangenomen. De 'Cruisers and Convoys Act' van 1694 was de eerste in een reeks van wetsvoorstellen die de nieuwe politieke verhoudingen weergaf.³⁷

Deze gang van zaken komt overeen met de aannames die in de inleiding zijn gedaan over de wijze waarop instituten en staten zich ontwikkelen. Ongenoegen over het verloop

³⁵ Titelblad: *The Battle of Barfleur, 19 May 1692* door Richard Paton

³⁶ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 182.

³⁷ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 183.

van de oorlog bracht verandering in het instituut dat medeverantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid was. Deze verandering volgde de richting waarin de staat zich was aan het ontwikkelen na 1688 namelijk een grotere toekenning van bevoegdheden aan het parlement. De marine kwam, met een vertraging van meer dan zes jaar, onder de auspiciën van het parlement te staan. De negatieve opinie over het verloop van de oorlog was het startpunt binnen de ontwikkeling van het instituut net zoals de oorzaken van de Revolutie het startpunt van de ontwikkeling binnen de staat vormden. In plaats van ongenoegen over de koning was nu het ongenoegen over de wijze waarop oorlog verliep de oorzaak die verandering teweeg bracht. Toen de marine weer in de pas met de ontwikkelingen liep kwamen verdere veranderingen die de karaktereigenschappen brachten van het ideaalbeeld; de marine als de beschermer des natie. Het beeld waarmee het instituut in de Britse militaire geschiedenis, van de 18de-19de eeuwse, meestal mee geassocieerd wordt.³⁸ De marine had na het begin in 1694 nog een lange weg te volgen voordat de eigenschappen die bij deze status horen werden geïntroduceerd binnen de institutionele structuur.

Omdat de marine nog steeds deel uit maakte van het overkoepelende Engelse defensieapparaat en de landmacht en internationale betrekkingen nog steeds onder de autoriteit van de koning vielen moest de organisatie van de marine manoeuvreren binnen een groter geheel waarbij er vaak onduidelijkheid was over het te volgen beleid en takenpakket. Het belang van de marine werd tijdens de eerste jaren van de Negenjarige oorlog duidelijk, maar het ontbrak de marine aan middelen en organisatie om in deze jaren aan de verwachtingen te voldoen. Na 1694 zorgde het parlement ervoor dat op veel gebieden grote veranderingen plaats konden vinden die noodzakelijk waren om de marine haar nieuwe doelstellingen te kunnen laten realiseren. Parlementaire onderzoeken vonden plaats wat er verkeerd ging bij de verloren zeeslag tegen de Fransen bij “*Beachy Head*” in 1690 en het verlies van de Kanaalvloot in 1693.³⁹

Dat de marine geen bedreiging vormde voor de vrijheden van de Engelsman, een dreiging die wel uitging van de landmacht, maar juist gepresenteerd werd als beschermer van de vrijheid zorgde ervoor dat de parlementariër de neiging kreeg bij de toewijzing van de noodzakelijke fondsen de marine zwaar te bevoordelen dat ten nadele van de landmacht. Omdat de koning niet meer over de belastingen kon beslissen maar een toelage vanuit het parlement ontving kreeg het parlement hierdoor feitelijk de macht over de toekomst van beide onderdelen. De zeggenschap over de geldstromen gaf het Parlement indirecte

³⁸ Jeremy. Black, Philip. Woodfine., ed, *The British Navy and the use of Naval power in the Eighteenth Century* (Leicester 1988) 36-37.

³⁹ Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 210.

controle over een groot gedeelte van het beleid ook al lag de autoriteit soms bij de koning. Deze gang van zaken werd door politieke waarnemers van toen gesignaleerd; de Ierse schrijver en politiek pamflettist Johnathan Swift schreef:

*“The Kings of these realms enjoy several powers, wherein the laws have not interposed: So they can make war and peace without the consent of Parliament; and this is a very great prerogative. But if the Parliament doth not approve of the war, the King must bear the charge of it out of his own purse, and this is as great a check on the crown.”*⁴⁰

Een goed voorbeeld van hoe het parlement invloed uitoefende doet zich voor in 1698. Het Parlement werd gevraagd om uitbreiding met 10.000 extra zeemannen en 3.000 mariniers. Uiteindelijk werd besloten 15.000 zeemannen aan te nemen maar geen mariniers omdat deze werden gezien als onderdeel van de landmacht. De weigering was een belediging aan het adres van Willem III, zijn regering en ‘hun’ oorlog die al negen jaar duurde.⁴¹ Dit was een onderdeel van de machtsstrijd tussen koning en parlement die gevoerd bleef worden tot aan de doos van Willem III in 1702. Willem III probeerde via de regering invloed uit te oefenen op de marine. Deze interne strijd door voort tot tijdens de Spaanse successieoorlog waar in 1708 de Whig partij middels het tweede *“Cruisers and Convoys Act”* een grote politieke overwinning wist te behalen. In de jaren daarna verzette koningin Anne zich niet langer meer tegen de wil van het parlement; de zeggenschap van de koning over maritieme zaken was in de praktijk voorbij. De definitieve overgang van vorst naar parlement werd manifest in 1713 toen koningin Anne aankondigde: *“what force may be necessary for securing our commerce by sea.... I leave entirely to my parliament”*.⁴²

Verdere ingrijpende veranderingen binnen de marine in de periode nadat het instituut zich had aangepast aan de structuur van de staat zijn waar te nemen op diverse gebieden zoals het takenpakket, de financiën en de interne organisatie. Deze zaken staan niet los van elkaar, een vergroot takenpakket en een grotere organisatie brengen vanzelfsprekend meer financiële lasten met zich mee.

De taken die het parlement toebedeelde aan de marine waren veelomvattend. De marine had defensieve taken tot bescherming van de handel, de koloniën en natuurlijk Engeland zelf. Daarnaast offensieve taken zoals het verstoren/onderscheppen van vijandelijke handel. Bovendien werd de marine ingezet ter ondersteuning van de landmacht bij acties in de koloniën en, bij uitzondering, op het continent. Dit leidde tot een ongeken-

⁴⁰ Johnathan Swift., *Drapier's Letters, IV A Letter To The Whole People Of Ireland* (Dublin 1724)

⁴¹ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 183-184

⁴² Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 186.

groei van operaties over de gehele wereld. Om dat proces in goede banen te leiden werd tijdens de Negenjarige oorlog een kernbeleid ontwikkeld dat betrekking had op het gehele takenpakket, de zogenaamde “*blue water policy*”, dat gedurende de achttiende eeuw de leidraad voor de marine bleef. In het nieuwe beleid werd de nadruk gelegd op commerciële en koloniale belangen in tegenstelling tot de traditionele nadruk op de “*balance of power*” in Europa.⁴³ Dit beleid was erop gericht zo weinig mogelijk militaire inzet te plegen op het continent, die taken werden uitbesteed aan bondgenoten, zodat Engeland zich kon concentreren op en streven naar de dominantie op zee. Deze nagestreefde dominantie werd pas bereikt in de Oostenrijkse Successieoorlog en gaf spectaculaire resultaten in de daarop volgende Zevenjarige oorlog.⁴⁴

Een beleid met als doel totale dominantie vergde grote investeringen in de omvang en organisatie van de marine. Nu na de Spaanse successieoorlog het parlement zelf de controle over de marine had verkregen konden de voorstellen voor de vergroting van de fondsen voor de marine in het kader van de “*blue water policy*” rekenen op een ruime meerderheid. Het percentage dat legeruitgaven vormde van de totale begroting schommelde tussen 1688-1763 rond de vierenzestig procent in vreedstijd en vierenzeventig procent in oorlogstijd. De totale overheidsinkomsten stegen van 3.6 miljoen naar 8.6 miljoen Britse ponden.⁴⁵ Mede dankzij die gestegen inkomsten wist de marine haar personeelsbestand uit te breiden van 40.200 aan het einde van de Negenjarige oorlog tot 74.800 na de Zevenjarige oorlog. De landmacht steeg dezelfde periode van 76.400 naar 92.600; een relatief veel kleinere stijging namelijk 46% tegen 17%. Daarbij moet ook worden aangetekend dat er in vreedstijd bij de marine bijna geen ontslagen vielen terwijl de omvang van de landmacht in het interbellum 1714-1742 omlaag ging naar 60 duizend man.⁴⁶

Het “*blue water policy*” beleid zou uiteindelijk in belangrijke mate bijdragen aan het ontstaan van het eerste Britse wereldrijk. Om dit beleid uit te voeren moest de marine flexibel zijn. Daarvoor was het noodzakelijk ten tijde van alle seizoenen operationeel te blijven. Aanpassingen in de logistieke administratie bleken noodzakelijk om het wereldrijk te kunnen beschermen.

⁴³ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 140.

⁴⁴ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 175.

⁴⁵ Ertman, Thomas., *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 212.

⁴⁶ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 31, 40.

Doordat de successen en tegenslagen van de marine steeds meer een publieke zaak werden bleef het Parlement sterk betrokken bij de gang van zaken. De marine werd hierdoor een nationale dienst, verankerd in een constitutionele vorm, dankzij het parlement, maar droeg ook een publieke verantwoordelijkheid in de ogen van de Britse stemgerechtigde. Dankzij de groeiende publieke interesse werd het van groot belang voor de parlementariërs om zich ook te bekwamen in zaken van de marine en de kwaliteit van de marine en haar organen te controleren.⁴⁷

De nieuwe staat bracht de marine uiteindelijk in lijn met haar eigen ontwikkelingen. De invloed van de staat op de marine als instituut bestond uit bepalen van de grote lijnen voor de organisatie. De uitvoering daarvan op kleinere deelgebieden werd door de marine zelf georganiseerd. De wijze waarop dat gebeurde en welke sterke en zwakke eigenschappen dit binnen het instituut opleverden is het onderwerp van het laatste hoofdstuk over de Britse marine.

⁴⁷ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 187.

2.3 Institutionele kwaliteit en ontwikkeling

We hebben gezien in welke richting de Engelse staat zich heeft ontwikkeld en hoe die ontwikkeling invloed uitoefende op de marine. Duidelijk is geworden dat de marine, om haar ontstaande publieke rol als beschermer van de natie, moest groeien in omvang en dat ook intern de nodige aanpassingen nodig waren. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de organisatie binnen het instituut, hoe de marine wist om te gaan met de veranderende omstandigheden, op welke terreinen zij succes boekte en waar problemen ontstonden. We doen dit aan de hand van een zestal parameters die worden gebruikt in de huidige economische onderzoeken naar bureaucratische en institutionele kwaliteit. Er bestaat voor elke parameter een positief en negatief ideaaltype.⁴⁸

Een goede ontwikkeling wordt geacht te leiden tot betere resultaten in realiseren van de taken waar de marine zich voor gesteld zag, dit is in het geval van Engeland het *'blue water policy'*. Daarbij kan worden gekeken naar op zich zelf staande gebeurtenissen waarbij de kwaliteit van de geleverde diensten positief of negatief opvalt. De nadruk blijft echter liggen op de langdurige processen en het is niet de bedoeling de nadruk op de grote losstaande gebeurtenissen te leggen tenzij zij een bepaald proces belichamen. Doordat de eerste drie en laatste drie van de parameters sterk gerelateerd zijn aan elkaar worden zij in deze twee groepen behandeld. Dit gebeurt aan de hand van de beginsituatie in 1688 en hoe het instituut zich vanaf dit punt op de desbetreffende gebieden verder heeft ontwikkeld tot 1763.

De eerste drie meetpunten: 1; Promotie en aanstelling op basis van verdienste. 2; Immuniteit voor omkoping en zich laten lenen voor speciale belangen. 3; De afwezigheid van machtseilanden die institutionele regels voor eigen belang gebruiken. Het gaat dan over de interne structuur van een organisatie. Problemen in één gebied duiden vaak op problemen in alle drie de terreinen. Bijvoorbeeld; als er dankzij patronage een persoon onterecht promotie ontving dit op: 1; machtseiland, het patronagenetwerk 2; speciale belangen, zowel van de patroon als begunstigde, 3; promotie die niet op basis van verdienste voor het instituut gebeurde.

Pas tijdens de heerschappij van Charles II en James II ontstond in Engeland de basis van een "professioneel" staatsleger waarin het leger of de marine een carrièrekeuze werd

⁴⁸ A. Portes, and L. Smith, *Institutions and Development in Latin America: A Comparative Analysis.*, *Studies in comparative international development*, Volume: 43, Issue: 2 (June 1, 2008), 15.

met langlopende contracten in dienst van de staat. In plaats van een leger bestaande uit losse compagnieën soldaten die gehuurd werden door een tussenpersoon, meestal de bevelvoerende officier, die zijn compagnie ten dienste van de staat stelde. Bij het analyseren van de situatie wordt alleen gekeken naar de officiersfuncties. De lagere geplaatsten zoals de vaak laag of onopgeleide matroos of soldaat hadden geen grote invloed op beleidsbeslissingen. Het disfunctioneren van deze groep is alleen interessant omdat deze valt af te leiden uit een gebrek aan goede leiding door het officierscorps. Het Britse officierskorps van de marine had tot aan 1733 (oprichting *Portsmouth* academie) geen officiële opleiding⁴⁹

De professionalisering van de marine die plaats vond onder Charles II en James II ontstond door de persoonlijke interesse van beide koningen in het instituut. Hierdoor werd een positie binnen de marine aantrekkelijker, mede een opwaardering van de sociale status die officieren ten deel vielen. Om in aanmerking te komen voor het officierschap moesten de jonge mannen uit de betere klassen eerst solliciteren naar de positie van onderofficier/adelborst. Ook zeelieden uit lagere sociale klasse konden deze positie bereiken door te stijgen door de lagere rangen heen. Het voordeel voor aspirant-officieren uit de gegoede klasse hield op bij het kunnen overslaan van deze lagere rangen. Ongeacht de sociale status of de wijze waarop men het tot adelborst had gebracht moest vanaf deze rang aan wettelijke vereisten worden voldaan. Een schriftelijk examen moest naar behoren worden afgerond en de aspirant officier moest tenminste drie jaar op zee hebben doorgebracht. Eenmaal voldaan aan de vereisten moest er een open plek zijn voordat een promotie naar de laagste officierklasse, luitenant ter zee, kon worden behaald. Door in 1714 regelgeving in te voeren waarbij tijdens vreedestijd slechts de halve soldij betaald werd konden alle carrièresoldaten ook in vreedestijd behouden blijven, anders dan daarvoor toen het de gewoonte was een grote groep te ontslaan tot aan het volgende conflict. De promotie naar de hogere officiersrangen, vanaf kapitein, werd hoofdzakelijk verkregen op basis van aantal dienstjaren, tenzij uitzonderlijke prestaties een versnelde promotie rechtvaardigden.⁵⁰

Deze veranderingen zorgden voor een waarborg van kwaliteit omdat alle officieren ongeacht hun sociale achtergrond capabel geacht werden en zij een levenslange carrière in het vooruitzicht hadden met een goede kans op promotie. Deze onpartijdige methode in het selectieproces voor officieren en promoties ontstond tijdens Charles II, maar werd pas door

⁴⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 57.

⁵⁰ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 58.

de Admiraliteit in 1714 verankerd in de institutionele regels. Lange carrières en capabele medeofficieren zorgden voor een officierskader met een sterk gevoel voor “*esprit de corps*”. Deze betrokkenheid laat zich zien in het feit dat meer dan een kwart van de marineofficieren vaders hadden die ook in de marine hadden gediend. Als hierbij ook andere familieleden met een marineachtergrond worden opgeteld ligt het aantal nog veel hoger.⁵¹ Dat officieren werden geselecteerd op bekwaamheid en ervaring gold tot op zekere hoogte. De hoogste rangen als admiraal vroegen daarnaast een hoge sociale status en invloed binnen de politiek waardoor deze posities meestal alleen door de adel werd bezet.⁵²

De tweede interne parameter was de immuniteit voor corruptie en zich laten lenen voor speciale belangen. De vijftiende eeuw na de Glorieuze Revolutie bracht de Britse marine explosieve groei. Zij wist, in tegenstelling tot Frankrijk, tijdens deze groei problemen als “*venality*”, het verkopen van ambten aan derden, en andere vormen van corruptie en vorming van speciale belangen te voorkomen. Dit had twee redenen; ten eerste kon de Engelse staat grote sommen geld lenen dankzij een stabiele economie zonder zoals Frankrijk publieke functies te moeten verkopen. De tweede reden was de aanwezigheid van het Lagerhuis. Die speelde een grote rol door een gedrevenheid binnen de politieke kringen om een aantal zaken sterker te bestrijden, waaronder ambtsmisdrijven zoals corruptie.⁵³ Om voorvallen te verminderen was het Parlement onwillig nieuwe fondsen toe te wijzen zonder goede redenen en transparantie over de financiële uitgaven. Corrupte officieren en ambtenaren werden met groot publiek vertoon aangeklaagd en berecht. Deze publieke vernedering samen met de zware sancties fungeerde als een krachtig afschrikmiddel tegen verduistering en andere vormen van corruptie binnen de instituten die zwaar op de financiering van overheid leunden.⁵⁴

Er werden binnen de marine meer maatregelen getroffen. De officieren van de marine, ongeacht hun plaatsing hetzij binnen de vloot, logistiek, administratie of zelfs de admiraliteit werkten, voor achttiende-eeuwse standaard, lange uren in situaties waar vaardigheid en professionaliteit nodig was. Zij kregen hiervoor een comfortabel salaris zodat zij geen andere activiteiten hoefden te ontplooiën of op een andere manier aan extra beloningen moesten komen om hun families te onderhouden. Het ontvangen van

⁵¹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 58.

⁵² John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 45.

⁵³ Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 220.

⁵⁴ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 70.

bijverdiensten was verboden zodat geen conflict van belangen kon ontstaan en de aandacht niet met andere zaken gedeeld hoefde te worden.⁵⁵

Naast deze opgelegde maatregelen bestonden er ongeschreven regels over wat acceptabel gedrag was en wat niet. Naar mate de achttiende eeuw vorderde ontstond er een grotere morele druk om naar behoren te functioneren. Ondanks alles waren er nog steeds functionarissen binnen de marine die zich lieten lenen voor omkoping, of van weinig toegevoegde waarde waren. De onnodige kosten die zij opleverden voor de staat/marine waren echter klein vergeleken met andere Europese landen, dankzij de relatief kleine aantal voorvallen. De financiële uitgaven door Frankrijk voor vergelijkbare situaties worden geschat op minimaal vier keer zo hoog.⁵⁶

De marine vormde binnen de Engelse staat een uitzondering; in andere overheidsinstituties kwamen de bovenstaande eigenschappen en controles minder voor. Bij de herstructurering van instituties na 1688 onder het toezicht van het Lagerhuis werd besloten dat de marine samen met de departementen van Financiën en Accijnzen te belangrijk waren voor het land om geplaagd te worden door corruptie in inefficiëntie. Binnen dergelijke instituten werd een klokkenluiders beloning uitgevaardigd voor degene die corruptie of inefficiëntie aan het licht bracht.⁵⁷

De laatste interne toetssteen is of er machtseilanden aanwezig waren die institutionele regels en middelen voor eigen belangen aanwenden. Het Britse leger onderging tijdens het tijdperk van de katholieke vorsten hervormingen op het gebied van rekrutering en omgang met publieke fondsen. Het doel van deze hervormingen was erop gericht om private opgerichte compagnieën te elimineren, omdat deze niet pasten binnen de nieuwe eenheid die het leger moest vormen in de achttiende eeuw. In dit systeem kreeg een officier een hoeveelheid geld om een compagnie te rekruteren en onderhouden. Dit zorgde vaak voor een slechte discipline en achterstallig loon binnen de compagnie. De gewone soldaat moest niet langer vechten voor een officier waarvan hij zijn soldij kreeg, maar in dienst van de staat in een systeem waarin ook de officieren slechts schakels binnen een groter systeem waren.⁵⁸

⁵⁵ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 70.

⁵⁶ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 73.

⁵⁷ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 76-77.

⁵⁸ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 57-58.

In de uitbreiding van het administratieve en militaire systeem dat vanaf 1688 in een sneltreinvaart plaatsvond verschilde op een aantal punten met het proces van haar grootste concurrent, Frankrijk, die ook eenzelfde groeispurt doormaakte. De afwezigheid daar van een grote gevestigde officiersklasse zorgde voor veel minder weerstand van ingewortelde ambtenaren/officieren tegen groei in omvang van de administratie en het leger en tegen de innovatie en herstructurering die nodig was om deze groei in goede banen te leiden. Ten tweede was er slechts sprake van een relatief zeer kleine groep publieke ambten die voor privaat gewin gekocht waren en welke geen enkele bijdrage aan de staat leverden dan wel een financiële kostenpost waren. Dit laat zich terug zien in onder andere de relatief lage schuld ten tijde van oorlog met Louis XIV en Louis XV.⁵⁹

Ondanks de strenge eisen die gesteld werden aan nieuwe officieren bleef patronage nog steeds van invloed binnen de marine. Veel officieren kwamen via hun familie of vaders in dienst terecht. Deze sterke banden zorgde ervoor dat de meesten een patroon hadden. De familiebanden zorgden ervoor dat er een hecht systeem van patronage ontstond. De combinatie met een gestandaardiseerde wijze voor toelating bracht dit een grote betrokkenheid bij de gang van zaken binnen de marine. Ondanks dat patronage een slechte invloed had door sommigen kansen te ontzeggen waren er ook voordelen vanwege het sterke gevoel van onderlinge verbondenheid.⁶⁰

De mogelijkheid voor individuen om de middelen van het instituut voor eigen gewin aan te wenden werd met de toegenomen professionaliteit steeds minder. De taken voor iedere rang en functie werden steeds duidelijker gedefinieerd in de institutionele regelgeving. Zelfs de procedures die moesten gevolgd worden bij bepaalde situaties werden opgeschreven en kon niet meer van af worden geweken zonder aandacht op de uitvoerende persoon te vestigen bij controles.

De resterende drie meetpunten hebben te maken met de wijze waarop het instituut reageerde op de directe omgeving. Hoe daadkrachtig was de houding van de marine. Hoe verloopt de interactie met actoren buiten de institutionele omgeving? Was de marine technologisch flexibel door open te staan voor externe innovaties binnen het vakgebied? Waren er interne en/of externe “*checks and balances*” op de marine en tot welk doel dienden deze restricties?

⁵⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) p. 70.

⁶⁰ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) p. 85.

De marine had in de periode tijdens Charles II en James II geen belang om buiten de directe institutionele omgeving te handelen. Loyaliteit aan een koning met grote persoonlijk interesse en het functioneren naar zijn wensen was wat nodig was voor succes. De nieuwe status die de marine verwierf in de jaren na de revolutie als dé beschermer des vaderlands had als gevolg dat wat de marine deed een publiek goed werd waardoor alle successen en teleurstellingen de aandacht trok van politici en commentatoren. Door deze aandacht moest de marine op een nieuwe manier omgaan en communiceren met zowel het parlement als met het publiek. Bij onverwachte omstandigheden werden rapporten geschreven aan het parlement aan de hand waarvan beleid werd goedgekeurd of gewijzigd. De rapporten werden publiekelijk bekend gemaakt. Deze transparantie bracht op zijn beurt vertrouwen van het publiek dat zich voldoende geïnformeerd voelde in tijden van oorlog. Dit droeg bij aan de publieke gedachte dat de marine het nationaal belang diende. Uiteindelijk leidde dit proces tot een wederzijds begrip waarin de marine status en geld ontving van de Engelse bevolking. Het publiek op zijn beurt wist tot welk nut de betaalde belastingen dienden.⁶¹ De openheid bracht ook andere gevolgen met zich mee. De publieke opinie over militaire zaken was wispelturig en kon zich uiten op verschillende manieren. Successen die de natie invloedrijker maakten werden gevierd door standbeelden en roem voor de bevelhebber. De andere kant van de medaille was het omgaan met militaire nederlagen. Dit overkwam Admiraal Byng die in 1757 die ontdekte dat in zo'n situatie zelfs hooggeplaatste politieke vrienden hem niet konden helpen. Byng werd aangeklaagd voor onvoldoende inzet tijdens de zeeslag voor het eiland Minorca (dat daarna werd veroverd door de Fransen). De krijgsraad veroordeelde Byng ter dood voor het nalaten de Franse vloot te achtervolgen. Ondanks protesten uit hoge kringen werd Byng gefusilleerd aan dek van de HMS Monarch. Byng knielde op een kussen en gaf zelf het signaal door zijn zakdoek te laten vallen.⁶² Binnen het officierscorps leidde dit tot een nieuwe cultuur waarin agressieve vastberadenheid de nieuwe norm werd. Gevolg hiervan was dat tegenstanders verwachtten aangevallen te worden ongeacht de krachtsverhoudingen en daardoor al voor het treffen een psychologische achterstand opliepen. Deze agressiviteit onder leiding van Hawke in 1757-1763 leidde mede tot in de roemrijke overwinning op Frankrijk.⁶³

⁶¹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 132-133.

⁶² Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 Londen) 272.

⁶³ Jeremy. Black, Philip. Woodfine, ed, *The British Navy and the use of Naval power in the Eighteenth Century* (Leicester 1988) 47.

De beoogde transparantie en communicatie die van bovenaf was opgelegd bleek effectief tot op een zekere hoogte. De loyaliteit binnen het officierskorps genoot vooral de marine zelf en de officieren hadden daarnaast een persoonlijk bewustzijn van de plichten ten opzichte van de Britse natie in zijn algemeen, maar niet specifiek ten opzichte van het parlement of de koning. Dit interne loyaliteit tussen officieren ontstond door familiebanden, het patronagesysteem en professionele verbondenheid. Deze geslotenheid buiten het bestuursniveau had nog andere nadelen dan een gebrek aan controleerbaarheid. De afkeer tegen bemoeienis van buitenaf en starre regels zorgden ervoor dat externe ontwikkelingen en innovaties op het vakgebied een langere weg af moesten leggen om door te dringen tot de gevestigde orde.

Een voorbeeld daarvan is de technologische flexibiliteit in scheepsbouw. Dat de formatie van de marine in de jaren 1688-1714 tumultueus verliep is duidelijk. Technologische vooruitgang in scheepsontwerp, tactiek en andere innovaties in logistiek en organisatie waren nodig om de marine langer op zee te houden. De strategische belangen die ontstonden in 1690 hielden rekening met de koloniën, mogelijke invasies van Engeland en de verhoudingen op het continent. Deze belangen bleven vrijwel onveranderd tot aan 1815. De marine aanvankelijk totaal ongeschikt voor deze nieuwe taken. Noodgedwongen kwamen er snelle technologische aanpassingen die rond 1700 de vloeten in staat stelden om te opereren onder alle weersomstandigheden, in alle seizoenen; de schepen konden meerdere jaren achtereen te water blijven hetgeen vooral van belang was voor de koloniale scheepsvaart.⁶⁴

Na 1714 kwam de Marine onder groeiende conservatieve invloed te staan doordat het instituut volgens de gevestigde orde naar behoren functioneerde en het parlement zijn zeggenschap over de marine als volledig beschouwde.⁶⁵ Engeland won de scheepslagen door Britse kwantiteit tegenover Franse kwaliteit. De technologische vooruitgang kwam in de beginjaren vooral tot uiting door de constructie van grotere schepen. De structuur van de Britse vloot veranderde na deze jaren vrijwel niet tot het einde van de Zevenjarige oorlog. Slechts zes types van slagschepen en twee kruisers mochten deel uitmaken van de vloot; een voorbeeld van te vergaande inmenging van het parlement. De Franse schepen bleven zich wel verder ontwikkelen en hadden een betere reputatie. De voorgeschreven types schepen werden circa elke tien jaar vernieuwd in een poging de kwaliteit te verbeteren. Vastgeroeste bureaucratische tradities die nog stamden uit de tijd van Pepys bleven voortbestaan; een

⁶⁴ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 215.

⁶⁵ Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 219.

voorbeeld hiervan waren de strakke regels ten aanzien van de afmetingen van kannonen die innovaties in het ontwerp van schepen belemmerde. Ook de Admiraliteit en haar administratie hielden vernieuwingen tegen. De departementen binnen de marine probeerden zoveel mogelijk te standaardiseren zoals afmetingen, bewapening, bemanning en bevoorrading zodat de enorme logistieke operatie om alles draaiende te houden overzichtelijker werd.⁶⁶ De rigide houding van de marineleiding ten opzichte van alle afwijkingen van de voorgeschreven standaardnormen valt te zien in een fragment van een brief gericht van de marineleiding aan de Admiraliteit in 1715.

“2. That the Torbay, Lancaster and Norfolk, though 80-gunned ships, have but two decks each, and therefore, as we humbly conceive, cannot come into the class of 80-gunned ships according to the proposal”⁶⁷

Met het uitbreken van de oorlog in 1742 kwam de Britse marine tot de conclusie dat zowel de Spaanse en Franse schepen in alle opzichten superieur waren geworden en werden er uit noodzaak versneld hervormingen doorgevoerd. Het bleek dat de achterstand van de Britse scheepsbouwers veroorzaakt werd door politieke en institutionele conservatisme en niet door een gebrek aan kunde. Vanaf 1755 kwam er onder leiding van de pas aangestelde scheepsarchitect Thomas Slade een nieuwe generatie sterk verbeterde oorlogsschepen die waren gebaseerd op Franse en Spaanse concepten. Engeland zou vanaf dat moment nog slechts moderne en superieure schepen blijven bouwen.⁶⁸

Tijdens de Negenjarige oorlog ontstonden er een aantal controlesystemen die schadelijke privébelangen binnen de marine moesten beperken. Een aantal maatregelen werden intern ingesteld maar ook door de staat werden een aantal *“checks and balances”* geregistreerd. Het zware vaarwater waarin de staat en marine terecht kwamen tijdens de Negenjarige oorlog bracht een financiële crisis en schandalen door mismanagement en corruptie. In het vorige hoofdstuk is uitgelegd hoe het parlement deze corruptie wist terug te dringen door een strengere controle op het financiële systeem en de geldstromen binnen de marine. Dit is een duidelijk voorbeeld van een *check* op het marine-instituut. De openheid van bestuur opgelegd door het parlement zorgde ervoor dat de prestaties van de marine

⁶⁶ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 244,408-409.

⁶⁷ Brief van *“The Navy Board to Lords of the Admiralty”*, 13-07-1715 in Daniel. Baugh, ed, *Naval Administration 1715-1750* (London 1977) 202-203.

⁶⁸ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 410.

grote publieke emoties kon oproepen. De volksvertegenwoordigers in het parlement vonden het in dit licht noodzakelijk de marine strikt te controleren en na misstanden diepgaande onderzoeken in te stellen naar de oorzaken.⁶⁹

Een privébelang waar het meeste rekening mee werd gehouden was dat van de monarch. De wijze waarop in de achttiende eeuw het commandosysteem binnen defensie werd gestructureerd werkte tegen een concentratie van macht. Hoewel de koning in theorie de opperbevelhebber van het gehele leger was had hij geen eigen militair bestuur of raad die hij zijn bevelen kon laten uitvoeren. De meeste invloed die de vorst kon uitoefenen was het aanstellen van een maarschalk over de alle troepen. Deze kreeg de controle over het leger, maar was niet in staat om het kernbeleid te wijzigen zonder medewerking van het parlement. In het bijzonder het Lagerhuis was een obstakel bij elke poging het beleid te beïnvloeden. Veel parlementsleden hadden een gekocht positie in de landmacht en een aantal hoge marineofficieren werden op latere leeftijd parlementslid; in 1754 had 15% van de Lagerhuisleden ook een militaire functie.⁷⁰

Intern werden strakke procedures en andere regels opgesteld waarin de taken en gedragscodes van elke functionaris werden beschreven. Misbruik van macht door een militair in functie uit op eigenbelang werd bestraft onder het civiele recht. Officieren werden nalatig bevonden als bewust misdaden van een collega niet aangaven. In hoeverre deze maatregel effectief was in een extreem hechte loyale omgeving is onduidelijk. Dat militairen in conflict met burgers onder het civiele rechter berecht werden is niettemin een voorbeeld waarmee het parlement tegemoet kwam aan de angst van de Engelsman voor aantasting van zijn vrijheden door een sterke militaire macht.⁷¹

De parameters geven aan dat de Engelse marine op bijna elk gebied de een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, zeker als de stagnatie van technologische ontwikkelingen in het *interbellum* buiten beschouwing wordt gelaten. Zoals uit het voorgaande blijkt worden de ideaaltypen niet volledig bereikt, maar wel zodanig nagestreefd en gerealiseerd dat in de loop van 1688-1763 een continue vooruitgang plaatsvond. Als de ideaaltypen worden benaderd en de kwaliteit stijgt moet dit zich volgens Portes laten zien in een toename van de effectiviteit van het onderzochte instituut en de resultaten die het boekte. De confrontatie met Frankrijk en het verdrijven van de Fransen uit Noord-Amerika,

⁶⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 59, 139.

⁷⁰ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 44.

⁷¹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 59,85, 139.

waren het bewijs dat de Engelse marine een hoge institutionele kwaliteit bezat en erkenning genoot als dé heerser van de wereldzeeën.

2.4 Analyse

Welke conclusies vallen te trekken uit de ontwikkelingen binnen Engelse staat en haar marine? Ten eerste valt op dat de bij de Engelse staat geassocieerde decentralisatie van overheidstaken niet opgaat voor de marine. Juist het tegenovergestelde was het geval, de gebieden die door het Parlement als belangrijk werden aangeduid, marine, financiën en accijnzen, werden sterk gebureaucratiseerd onder het mom van bescherming van de Engelse vrijheden. De publieke verantwoordelijkheid die daarbij genomen werd door het Parlement werd overgebracht naar de instituten waardoor deze op een grotere publieke steun en daardoor op financiële zekerheid konden rekenen. Deze basis werd gelegd in de periode 1688-1714 waarna door vrede en voorspoed institutionalisering en conservatisme volgden. Tot aan 1742 toen oorlog opnieuw hervormingen en innovatie bracht die in de Zevenjarige oorlog ten koste van Frankrijk ten volste werden benut en Engeland haar Eerste Wereldrijke opleverde.

Charles Tilly's stelling dat oorlog leidt tot ontwikkeling is toepasbaar op de Engelse staat evenals op haar marine. De veranderingen die plaatsvonden binnen het instituut liepen een aantal jaren achter op de staat, maar uiteindelijk liepen ze in de pas. De institutionele kwaliteit steeg met deze ontwikkeling mee en net als bij de staat stagneerde deze tijdens de jaren van vrede. De positieve ontwikkeling liet zich zien in het verloop van de oorlogen die gevoerd werden door Engeland. De Negenjarige oorlog bracht Engeland politieke erkenning van Lodewijk XIV, de Spaanse Successieoorlog een uitbreiding van overzeese gebieden, de Oostenrijkse successieoorlog eindigde in een overwinning waarbij haar bondgenoot Pruisen de rijke provincie Silesia verkreeg en de Zevenjarige oorlog vernederde Frankrijk door annexatie van bijna alle overzeese gebieden. Hoe het zo ver heeft kunnen komen dat het machtige Frankrijk van de Zonnekoning, met een marine die in de periode 1690 even sterk zo niet sterker was dan die van haar opponenten, gedwongen werd deze vernederende vrede te accepteren is het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

3. Frankrijk

3.1 Absolutisme

Louis XIV wordt vaak geïdentificeerd met de spreuk "*l'état c'est moi*"; ondanks de historische incorrectheid is deze uitspraak een hulpvolle leidraad bij het zoeken naar de kernwaarden van de Franse staat. Dat deze uitspraak niet werkelijk de lading dekt wordt duidelijk bij een nadere vergelijking tussen de belangen van de Franse staat met die van zijn "absolute" koningen. De regeerperiode van Lodewijk XIV was belangrijk voor de verdere ontwikkeling van het "absolutisme" in de achttiende eeuw omdat de meeste instituties en de wijze waarop financiën en oorlogsvoering waren gestructureerd tot aan de Franse revolutie zonder grote veranderingen zouden blijven bestaan.

Voor de Engelse staat is onderzocht op welke manier de machtsverhoudingen op het politieke toneel zich ontwikkelden gedurende de driekwart eeuw na de Glorieuze Revolutie. Deze ontwikkelingen blijken van grote invloed te zijn op de evolutie van de marine en de rol die het instituut speelde binnen de Engelse staat.

Bij de Franse staat is gekozen voor een ietwat andere benadering omdat er in de onderzochte periode geen radicale veranderingen in de staatsstructuur plaatsvonden zoals na de Revolutie in Engeland. Daarom richt dit onderzoek zich op geledingen binnen de staat die in de positie waren om invloed uit te oefenen op instituten als de marine. Deze worden bekeken vanuit de revisionistische visie omdat deze op dit moment de meest geaccepteerde theorieën levert over wat het Franse absolutisme inhoudt. In Engeland bleken de theorieën van Tilly, Skocpol over staat en instituut en de kwaliteitsfactoren geïdentificeerd door Portes uitstekend bij elkaar te passen. Hopelijk bewijzen deze wederom hun algemene toepasbaarheid en de mogelijkheid van synthese in de situatie van Frankrijk.

Brewer ontcrachtte dat de Engelse staat gekenmerkt werd als zwak en gedecentraliseerd. Er is ook een nieuwe visie op de Franse absolutistische staat ontwikkelt in de laatste twintig jaar. Deze stroming wordt het absolutistisch revisionisme genoemd en heeft eenzelfde paradigmawisseling gebracht, maar dan in de omgekeerde richting. Het oude idee van een sterk gecentraliseerde Franse staat die onder het bewind stond van een koning met ongelimiteerde macht en wiens autoriteit zich tot in alle hoeken van Frankrijk liet voelen wordt in deze visie verworpen. Het revisionisme heeft de aandacht verlegd naar de waarschijnlijkheid van een andere staatsstructuur waarin de koning in theorie vrijwel almachtig werd geacht, maar in de praktijk juist nog erg was aangewezen op een

elitebovenlaag die zowel in Versailles als in de provincies een belangrijke rol binnen de politiek vervulden. Deze bovenlaag bestond uit edelen die in verschillende politieke fracties georganiseerd waren en elk hun eigen agenda nastreefden. Dit zorgde voor een fragmentatie binnen de politieke elite in de Franse staat mede vanwege concurrerende belangen. De koning moest rekening houden met de machtige fracties en deed dit door hen te binden via een systeem van patronage waarin onder andere prestigieuze functies binnen de elite werden verdeeld, een lastige opgave in een systeem met zoveel tegenstrijdige belangen. De medewerking van de elite was vereist om nieuwe Koninklijke wetten en beleidsmaatregelen van de koning in de provincies uit te laten voeren, omdat hier die elite nog steeds de echte uitvoerende macht was. Deze herziening van de machtsverhoudingen tussen de elite en de koning zorgde ervoor dat de besluitvorming binnen de Franse staat in een ander licht komt te staan omdat de belangen van de elite en provincies meewogen in het maken van het beleid. Dit betekent dat niet alleen de koning invloed had op instituties zoals de marine, maar ook andere factoren en belangengroepen direct of indirect het beleid mede bepaalden.⁷²

Frankrijk onderging vanaf Lodewijk XIV tot aan de Franse revolutie grote veranderingen. De bevolkingsomvang nam explosief toe evenals de economische welvaart, daarnaast manifesteerde zich in het begin van de achttiende eeuw het begin van een publieke opinie die naarmate de tijd vorderde een steeds kritischer houding aannam over het functioneren van de staat. De samenstelling van de bevolking veranderde; de elite bestond niet alleen meer uit de adel, maar ook uit een toenemende groep van hoger opgeleide vermogende burgers die zich organiseerden onder andere in salons en verenigingen en die invloed kregen op het overheidsbeleid. De monarchie reageerde niet adequaat op de veranderingen. Zowel Lodewijk XV als XVI bouwden voort op het sociaal-politieke systeem dat onder Lodewijk XIV was ontstaan; dat deed geen recht aan de veranderende politieke realiteit. Speerpunt van beleid bleef de gehele achttiende eeuw onaangetast: Frankrijk moest dé leidinggevende macht blijven binnen het Europese statensysteem. Door de gewijzigde geopolitieke verhoudingen binnen Europa kwamen nieuwe sterke landen op die deze Franse pretenties weerstonden. De voortdurende strijd tegen de coalities van Europese machten bracht de Franse staat in aanhoudende financiële problemen ondanks de gegroeide welvaart. De monarchie bleek niet in staat de aanwezige rijkdom optimaal te benutten ten dienste van het staatsbelang. Later bleek dat de

⁷² William. Beik, The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration, *Past and present*, Volume: 188, (October 7, 2005) 195

revolutionairen en Napoleon er wel in slaagden de financiële middelen aan te boren om daarna geheel Europa te domineren.⁷³

De Franse ministers die in deze periode verantwoordelijk waren voor de koloniën, handel en marine vanaf Jean-Baptiste Colbert (1619-1683) tot aan Choiseul (1719-1785) onderkenden de financiële problemen van de staat en zagen een oplossing in het creëren van een koloniaal handelssysteem dat een impuls kon geven aan de welvaart van het land. Engeland, door de Fransen ook wel “het moderne Carthago” genoemd was op dat terrein een voorbeeld en domineerde de zeehandel. Op Colbert na kregen de Franse ministers echter nooit de beschikking over genoeg middelen om een vergelijkbaar Frans intercontinentaal handelssysteem te creëren. Na de definitieve mislukking en het verlies van de overzeese gebieden na de Zevenjarige oorlog kon minister Vergennes er nog voor zorgen dat ook aartsrivaal Engeland haar koloniën verloor tijdens de Amerikaanse Revolutie, een periode die Frankrijk slechts nieuwe schulden opleverde en het uiteindelijke bankroet van de Franse monarchie dichtbij bracht.⁷⁴

De Franse staat moest nieuwe middelen aanboren omdat net als in Engeland uitgaven voor het leger maar bleven stijgen. Dit leidde tot benoeming van ministers met als specifieke opdracht de staatsinkomsten te laten stijgen en een fiscaalmilitaire staat te creëren die niet alleen passief belastingen ontving maar actief het belastbare inkomen probeerde te vergroten. Handel en industrie werden gestimuleerd, meeteenheden en munten werden gestandaardiseerd en interne handelsbarrières afgeschaft.⁷⁵ Nieuwe instellingen werden opgericht met specifieke taken voor de ondersteuning van de economie, zoals de *Franse Handelsraad* (1700) waarin handelslieden, fabrikanten en ander belanghebbenden met hoge regeringsfunctionarissen konden debatteren, onderhandelen en adviseren over welke maatregelen de handel het best konden bevorderen.⁷⁶

Deze pogingen om de financiële problemen te boven te komen met economische maatregelen en hervormingen werden sterk gehinderd door bestaande privileges en eigendomsrechten van ambten, die in tijden van financiële nood waren verkocht om snel geld te verdienen, maar uiteindelijk zorgden deze voor een neerwaartse spiraal omdat de toekomstige inkomsten verminderden. Hoewel in theorie er geen instituties bestonden die de koning konden stoppen met het uitvoeren van vergaande hervormingen op deze gebieden bleek in de praktijk geen koning bereid het risico te lopen het imago van een

⁷³ William. Doyle, ed., *Old Regime France 1648-1788* (Oxford 2010) 250.

⁷⁴ William. Doyle, ed., *Old Regime France 1648-1788* (Oxford 2010) 251.

⁷⁵ John. Miller, ed., *Absolutism in Seventeenth Century Europe* (Hampshire 1990) 8

⁷⁶ David. Smith, Structuring Politics in Early Eighteenth-Century France: The Political Innovations of the French Council of Commerce., *The Journal of Modern History* 74 (September 2002) 496.

despoot te verwerven. Om dit te voorkomen was het essentieel om de parlementen toe te staan nieuwe wetsvoorstellen te bediscussiëren en zo mogelijk daartegen te protesteren. Uiteindelijk bracht deze interactie een opgeleide klasse voort die de neiging kreeg alles wat de koning deed onderling te becommentariëren zo nodig te dwarsbomen als het beleid in hun ogen ongerechtvaardigd was.⁷⁷ De parlementen hadden de functie van centrale rechtbanken en bevonden zich zowel in provincies als in Parijs en waren noodzakelijk voor het registreren en uitvoeren van de nieuwe wetten die waren uitgevaardigd door de koning. Als er tegen deze nieuwe wetten bezwaren waren konden zij deze voorleggen aan de koning. Omdat de rechters in de parlementen zelf hun ambten kochten waren zij niet wars van het beschermen van hun eigen privileges door middel van deze protesten. Door het ontbreken van een Staten Generaal kregen deze parlementen in de loop van tijd meer autoriteit in de ogen van de opgeleide Fransman. Een duidelijk voorbeeld is Montesquieu die zelf een lid was van het parlement van Bordeaux. Hij verdedigde dat de rol van de parlementariërs diende ter limitering van de Koninklijke macht zodat de monarchie niet verviel in een despotisme. De parlementen waren in de praktijk een groot obstakel als de koning nieuwe belastingen wilde heffen en hadden zo invloed op de uitgaven aan, het leger en de marine.⁷⁸

Het zag er naar uit dat oorlogen ervoor zorgden dat de regering wijzigingen wilde aanbrengen in de staatsstructuur van Frankrijk om net als Engeland als een fiscaal-militaire staat te kunnen opereren. Het gebrek aan innovatie resulteerde in een uitputtingsslag die een eeuw zou duren en waar aan het einde de zeventiende-eeuwse wijze van regeren het had afgelegd tegen de achttiende-eeuwse ontwikkelingen. De ontknoping kwam nadat in de jaren 1780 de Franse vorst internationaal gezichtsverlies leed doordat hij de geallieerde Republiek der Nederlanden niet kon ondersteunen in de vierde Engels-Nederlandse Oorlog en de Franse staat ook haar schuldenbetaling moest opschorten. Uiteindelijk in een laatste poging de financiën te redden werd de Staten Generaal bijeen geroepen. Deze vertegenwoordigde echter niet meer de waarden die de Franse vorsten in het vaandel hadden maar de nieuwe politieke realiteit en liet zien dat het 'ancien regime' zowel financieel als politiek en intellectueel bankroet was.⁷⁹

Als dieper naar deze conflicterende maatschappij in de achttiende eeuw wordt gekeken ontstaat een beeld van een overheidssysteem waarin de politieke besluitvorming werd bedreven door de koning samen met de adellijke elite. De verschillende rechten van elke provincie zorgde voor een complexe en versplinterd politiek toneel, maar landelijke

⁷⁷ William. Doyle, ed., *Old Regime France 1648-1788* (Oxford 2010) 251.

⁷⁸ Timothy. Blanning, ed., *The Short Oxford History of Europe, The Eighteenth Century* (Oxford 2000) 34.

⁷⁹ William. Doyle, ed., *Old Regime France 1648-1788* (Oxford 2010) 252.

instituties delen wel een kern van dezelfde eigenschappen. Zoals; de verkoop van ambten, uitgebreide patronage netwerken en grote sociale ongelijkheid die beschermd werd door ongelijke hiërarchische rechten onder de noemer privileges. Daarnaast oefenden de leiders van de adellijke elite invloed uit op zowel de politiek in de afzonderlijke provincies als het staatsbeleid binnen de overheid en haar instituties als de marine en de landmacht.⁸⁰

Het systeem dat onder Lodewijk XIV ontstond werd gekenmerkt door de bovenstaande eigenschappen die al voor zijn eigen regeerperiode bestonden maar poogde deze onder te brengen in een systeem dat ten gunste van de Franse fiscaalmilitaire staat moest komen. Lodewijk politieke conceptie was gebaseerd op machtsverhoudingen en de drang Frankrijk het centrum van macht op het continent te maken.⁸¹

De werking van de Frans fiscaal militaire staat laat zich het beste analyseren aan de hand van twee periodes waarin veel oorlog gevoerd werd. Dit zijn de oorlogen van Lodewijk XIV tussen 1688-1714 en de tweede ronde van 1740-1763. Onder Lodewijk XIV werd het kopen van militaire posities als officier in de landmacht door edelen gemeengoed net als in Engeland gebeurde bij de landmacht. Dit zorgde voor een basis van professionele officieren waaromheen in oorlogstijd het leger gebouwd werd. Dit was noodzakelijk dankzij de explosieve groei van het leger dat ten tijde van Lodewijk XIII uit maximaal 125.000 troepen bestond, maar ten tijde van de Negenjarige oorlog tot 340.000 was uitgebreid. Deze groei is nog indrukwekkender als rekening wordt gehouden met het feit dat Colbert daarnaast ook nog een gigantische vloot had weten te bouwen zodat Frankrijk zowel op land als ter zee zich kon laten gelden. Om deze expansie te leiden ontwikkelde zich een centrale militaire administratie waarin ambtenaren verantwoordelijk waren voor taken die centraal geregeld konden worden zoals rekrutering, uitrustingen, voedselvoorziening en het uitbetalen van lonen.⁸²

De fiscale kant van de fiscaalmilitaire staat moest groeien om deze schaalvergroting te ondersteunen. Illustratief voor het inkomstenprobleem was dat het BNP van Frankrijk op circa 2.7 miljard livres bedroeg terwijl uitgaven tussen 1688-1700 op gemiddeld 245 miljoen livres lagen. Dit was nog geen tien procent van het BNP terwijl Engeland veertien procent uitgaf van haar BNP zonder dat dit grote gevolgen had op haar toekomstige inkomsten of

⁸⁰ William. Beik, *The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration, Past and present*, Volume: 188, (October 7, 2005) 199-201

⁸¹ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 188.

⁸² Christopher. Storrs, ed., *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe, Essays in honour of P.G.M. Dickson* (Surrey 2008) 156.

nadelig was voor de economie van het land.⁸³ Het percentage dat van de basisinkomsten dat naar het leger vloeide steeg van 54 naar 70 procent. Tijdens oorlogstijd werden de extra onkosten gedekt door middel van buitengewone inkomstenbronnen: de verkoop van ambten en privileges, gedwongen leningen van de provincies en “vrije” giften van de kerk, nieuwe kredieten verstrekt door bankiers, het uitbrengen van nieuw geld en nieuwe belastingen zoals de *capitation* 1695 en de *dixième* in 1710. Vooral de verkoop van ambten werd gedaan onder condities die op den lange duur nadelig waren voor de staat maar de hoge nood ten tijde van oorlog maakte deze inkomsten onmisbaar.⁸⁴ Welke pogingen ook gedaan werden het financiële systeem bleef ontreikend. De Engelsman betaalde tussen 1715 en 1730 meer dan twee keer zoveel belasting als de Fransman. Frankrijk had daarentegen drie keer de bevolkingsomvang van Engeland zodat de totale inkomsten van de Franse staat tot aan de Franse Revolutie hoger lagen. De Britten hadden echter een hoger percentage te besteden aan de landmacht en de marine omdat veel van het de Franse belastingen naar pensioenen, publieke werken en administratie kosten gingen. Daarbij kwam nog dat de Britten veel minder aan de landmacht uitgaven dan aan de marine die de meeste van de belastingen ontving.⁸⁵

Het resultaat van de richting die Frankrijk onder Lodewijk XIV was ingeslagen was dat rond 1714 Frankrijk veruit de sterkste landmacht van Europa bezat en daarmee positie van de belangrijkste militaire mogendheid. Daarentegen had Frankrijk bijna alle West-Europese landen tegen zich in het harnas gejaagd en werd de staat achtergelaten met verlamme nalatenschap van schulden. De zwakke pogingen om het systeem te veranderen na de Zevenjarige oorlog kwamen te laat en waren niet ingrijpend genoeg om de staat te redden.

⁸³ Thomas. Ertman, *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997) 134.

⁸⁴ Christopher. Storrs, ed., *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe, Essays in honour of P.G.M. Dickson* (Surrey 2008) 157.

⁸⁵ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 181.

3.2 Invloed van de staat op de marine

De invloed van de staat op de marine kende twee niveaus, een bewuste en een indirecte. De bewuste invloed kwam tot stand onder de regie van de regering en is de oprichting van een nationale marine. Nadat Colbert zijn hervormingen begon in 1661 is de marine gevormd om bepaalde doelstellingen van de staat te bereiken, op financieel en militair gebied, toewijzing van onder andere materieel en fondsen hangen hiermee samen. De indirecte invloed van de staat komt voort uit de karaktereigenschappen van de Franse staat en hoe deze de structuur van de marineorganisatie beïnvloedde. De marine moest functioneren binnen het systeem en kon zich daardoor niet onttrekken aan de inherente eigenschappen die daarbinnen golden zoals het belang dat werd toegekend aan privileges en patronage. In de periode 1661-1763 zijn binnen de Franse marine vier fases te herkennen doordat er duidelijke koerswijzigingen plaatsvonden: de opbouwfase 1661-1688, de eerste oorlogsfase 1688-1714, het interbellum 1714-1740 en een heropleving in de tweede oorlogsfase 1740-1763.

De toenemende interesse van de zich ontwikkelende fiscaalmilitaire staat in de mogelijkheden van het stimuleren van de door de staat belastbare welvaart lag met name in gebied van de handel. Deze interesse had directe gevolgen voor de nieuwe rol die de marine binnen het systeem moest gaan spelen. De wijziging in prioriteiten ontvouwde zich onder leiding van Jean Baptiste Colbert die de marine bijna vanaf de grond opnieuw opbouwde. Deze moest een ondersteunende rol gaan spelen in een nieuw mercantilistisch beleid en daardoor samen de grondslag vormen voor een verbetering in de financiële gezondheid van de staatskas. De achterliggende theorieën die het economisch denken van Lodewijk XIV en Colbert beheerste waren dezelfde als in Engeland. Welvaart was een statisch geheel was waarbij de groei in welvaart voor een natie automatisch een afname van de welvaart voor andere(n) natie(s) betekende. Om een groter aandeel te verwerven moesten afzetmarkten verworven worden voordat deze in handen kwamen van de andere Europese staten.⁸⁶ Naast financiële belangen waren er geopolitieke factoren die een sterke marine tot een hulpvol instrument maakten. De geografische ligging van Frankrijk bracht uitdagingen met zich dankzij het uitermate competitieve statensysteem. De grootste zorg voor Lodewijk XIV waren de naburige domeinen van de Habsburgers die hij als zijn belangrijkste tegenstander zag. De Habsburgse rijken werden gescheiden door zowel de Atlantische oceaan en de Middellandse zee en Frankrijk lag precies op de waterroutes die gebruikt werden voor communicatie, handel en legerverplaatsingen binnen het Europese deel van het Habsburgse

⁸⁶ Timothy. Blanning, ed., *The Short Oxford History of Europe, The Eighteenth Century* (Oxford 2000) 122.

rijk. Vanaf 1661 tot aan 1700 bleef Lodewijk in zijn buitenlandse beleid er alles aan doen om Spanje in alle mogelijke manieren te verzwakken. Dit bleef hij volhouden totdat zijn kleinzoon Philips V het gehele Spaanse rijk erfde van de kinderloze Karel II, de laatste in de Spaanse Habsburgse dynastie die van 1504 tot 1700 regeerde. De bouw van de Franse marine werd in de opbouwende fase bepaald door deze twee doelstellingen.⁸⁷

Het proces begon in 1661 op het moment dat Lodewijk XIV na het overlijden van zijn mentor Mazarin zelf controle over de regering nam. De persoonlijke invloed van Lodewijk XIV is waarschijnlijk verantwoordelijk voor het marinebeleid omdat er geen aanwijzingen bestaan dat er voor 1661 al plannen bestonden om de marine te reanimeren. De minister die verantwoordelijk was voor deze nieuwe taak was Jean Baptiste Colbert, die leiding gaf aan de verschillende departementen van financiën, handel en de kolonies. De marine die hij aantrof was in een staat van chaos door decennia van verwaarlozing en bezuinig. Het bestond uit achttien verouderde oorlogsschepen die door het ontbreken van een duidelijke organisatie ondoelmatig functioneerden. De bezuinigingen zorgde voor een gebrek aan essentiële scheepsvoorraden, uitrustingen en capabele officieren waardoor de meeste schepen niet tot nauwelijks operationeel waren. De wijze waarop Colbert binnen één decennium uit deze puinhopen van zijn voorgangers een indrukwekkende marine wist te bouwen die uit meer dan honderdvijftig oorlogsschepen bestond gaf aan wat de Franse staat in vreedstijd kon bereiken zonder dat oorlogsschulden het beleid verkrampte.⁸⁸

Colbert begon zijn hervormingen met het stimuleren van Franse handel buiten Europa. Een netwerk van koloniën kon veel voordelen bieden; het leveren van goederen zoals tabak aan het moederland en andere handel te bevorderen. Naast de handel voorzag deze groei voor de geleidelijke uitbreiding en training van het aantal zeelieden waar binnen Frankrijk altijd een tekort aan bestond.

De stimulering van nieuwe plantages werd de eerste jaren, vergeleken met het Engelse voorbeeld, een mislukking doordat ze gericht waren op het maken van snelle winsten en daardoor geen lang leven beschoren waren. Daarnaast vertrokken er te weinig Fransen naar de koloniën vertrokken waardoor de eigen economie, die moest voorzien in basisbehoeften, niet goed op gang kwam. Tenslotte vormden de grote afstanden tussen de koloniën een barrière voor een goed vruchtbare samenleving. Pas tijdens het interbellum

⁸⁷ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 188,206.

⁸⁸ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 187.

van 1714-1740 kwam door de rust, de handel met de Engelsen en door de import van groeiende aantallen slaven de groei van de suikerproductie op koloniën als Haïti op gang.⁸⁹

De infrastructuur die Colbert opzette ten dienste van de marine was in tegenstelling tot de nieuwe koloniën wel een succes. Grote scheepswerven werden gebouwd in de steden Brest, Rochefort en Toulon. Dit waren de locaties waar de oorlogsschepen werden gebouwd en gerepareerd werden en gestationeerd waren. De marine had naast havens ook kanonnen, voedsel, scheepsbenodigdheden en zeelieden nodig. Dit vroeg naast de financiële middelen voor de productiefaciliteiten ook om een strak georganiseerd bureaucratisch administratief systeem. Colbert kon dit systeem vanaf de grond opbouwen en organiseerde het in dezelfde hiërarchische stijl die kenmerkend was voor de Franse staat. Sterk gecentraliseerd en geleid door één minister die leiding gaf aan de onderliggende departementsbestuurders die elk een specifieke taak hadden zoals scheepsbouw, rekrutering en bevoorrading. Dit in tegenstelling tot het Engelse systeem waarin verschillende bestuurslagen samen moesten werken, hoewel de admiraliteit in de loop van de eeuw het belangrijkste bestuursorgaan werd, en werd bestuurd door een raad bestaande uit meerdere leden in plaats van één departementshoofd.⁹⁰

Rekrutering is een typisch voorbeeld waar de invloed van een sterk hiërarchische ingerichte samenleving valt waar te nemen. De wijze waarop het verantwoordelijke departement haar manschappen wilde werven was via een dienstplicht. Dit verklaart waarom Colbert een vergrote handelsvloot hand in hand zag gaan met een toename van beschikbare zeelieden voor zijn nieuwe oorlogsschepen. Er was een chronisch tekort aan vrijwillige zeelieden. Dit had twee oorzaken: de vlucht van vele protestantse zeelieden na de herroeping van het edict van Nantes in 1685, schattingen variëren van dertien tot achttien procenten, daarnaast de snelle uitbreiding van marine van achttien naar honderdvijftig schepen. De oplossing werd gezocht in de dienstplicht van private zeemannen die in een rotatiesysteem een aantal maanden per jaar moesten dienen op de marineschepen. Doordat de gewone handelsschepen veel beter betaalden en ook een stuk veiliger waren kwam dat systeem nooit goed op gang door de velen die de dienstplicht ontdoken. Dit probleem werd nooit werkelijk opgelost, de gehele achttiende eeuw was er een tekort aan ervaren zeelieden.⁹¹ Andere problemen binnen de organisatie ontstonden doordat de Franse marine

⁸⁹ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 13.

⁹⁰ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 14-17.

⁹¹ Olive. Anderson, *The Establishment of British Supremacy at Sea and the Exchange of Naval Prisoners of War, 1689-1783, The English Historical Review, Vol. 75, No. 294 (Jan. 1960), 77-89.*

uit twee vloten bestond, de Atlantische en de Mediterrane, deze werden bemand door zeelieden uit de eigen kustprovincies. De gewone manschappen spraken alleen de taal van de eigen regio. Hierdoor was de voertaal bij de Atlantische vloot Bretons en bij de mediterrane Provençaals, communicatie werd nog verder bemoeilijkt doordat de officieren veelal alleen Frans spraken.⁹²

Het snelle tempo waarmee de vloot zich uitbreidde ging gepaard met investeringen een aantal gebieden om een overbelasting van andere fundamentele ondersteunende onderdelen te voorkomen; een geheel nieuwe opzet van het administratief systeem ten behoeve van betere bureaucratisch efficiëntie, het scheppen van een groot professioneel officierscorps en een specifiek handelsprogramma waarmee Frankrijk wilde voorzien in cruciale scheepbehoefte die niet zelf geproduceerd konden worden.⁹³ De pogingen van Colbert om de een sterkere professionaliteit binnen het instituut te brengen blijkt uit het *Ordonnance* document van 1689. Hierin waren alle regulaties en verordeningen voor de marine verzameld die onder Colbert en zijn zoon, die opvolgde als minister van de Marine, waren opgesteld.

De volgende fase start na 1688. De explosieve uitbreiding van de landmacht alsmede de groter wordende invloed van de marine was alarmerend voor de buurlanden en deze dreiging samen met diplomatieke blunders van Lodewijk XIV resulteerde in de Liga van Ausburg die tegen Frankrijk streed tijdens de Negenjarige Oorlog. Dankzij deze grote alliantie werd Frankrijk hier voort het eerst geconfronteerd met een oorlog waarin men kan spreken van een vroege en onbedoelde uitvoering van “*blue water policy*” tegen Frankrijk. Frankrijk moest het op het continent opnemen tegen een grote hoeveelheid bondgenoten van Engeland en werd op zee geconfronteerd met de gecombineerde vloot van Engeland en de Nederlandse Republiek.⁹⁴

Deze oorlog zorgde aanvankelijk voor een periode waarin het systeem dat onder Colbert was gelegd haar waarde kon bewijzen; de eerste jaren van de oorlog zag er op zee rooskleurig uit. Na de gewonnen slag bij Beachy Head in 1690, waarbij dertien Engelse schepen vernietigd werden zonder eigen verliezen, had de Franse marine de volledige controle over het Kanaal maar door slechte strategische besluiten wisten zij deze positie niet

⁹² Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 18.

⁹³ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 187.

⁹⁴ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 206.

uit te buiten. De slag was het moment voor Engeland om ook haar marine te gaan herstructureren. De in 1694 opgerichte Bank van Engeland voorzag de Engelse marine van nieuwe fondsen; Frankrijk kwam ondertussen door de oorlogen op het continent in steeds grotere financiële problemen. Lodewijk XIV besloot tot steeds grotere bezuinigingen bij de marine om zo meer geld naar de continentale oorlog te sluisen. Daardoor daalde het budget van de marine van 34 miljoen naar 24 miljoen livres. Deze bezuinigingen hadden meer invloed dan het alleen een wegvallen van een naar verhouding evenredig deel van de organisatie; een interne chaos was mede het gevolg. Deze wanorde bleek makkelijker binnen te halen dan kwijt te raken en zou invloed hebben de kwaliteit van de marine tot aan de tweede helft van de achttiende eeuw.⁹⁵

De verliezen op zee en de schade aan de handel van Frankrijk veroorzaakt door Engeland komen niet alleen ten laste van de vloot, maar zijn ook te wijten aan de strategieën die vanuit de regering werden opgedragen; Vanaf 1689 tot aan 1692 maakten zowel de Fransen als de coalitie van Engeland en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gebruik van standaard oorlogsvloot strategieën. Dit resulteerde in een Franse overwinning in het Kanaal, de slag bij *Beachy Head*, in 1690 en in een grote overwinning van de geallieerden bij *Barfleur* en *La Hougue* in 1692. Na deze twee nederlagen hielden de Fransen op met de pogingen om de grote oorlogsvloot te benutten. De controle van het, strategisch gezien belangrijke Kanaal bleef hierdoor onbetwist in handen van de Engelsen tot aan 1714 De belangrijke Franse havens werden daardoor van de handelslijnen afgesneden. Naast het ontwijken van de klassieke zeeslagen werden er ook geen andere strategische opties zoals pogingen tot invasies of het blokkeren van vijandelijke havens met de grote vloot ondernomen. Er werd over gegaan tot een nieuwe strategie die tot na het vernederende verlies na de Zevenjarige oorlog de kern van het Franse marinebeleid zou blijven vormen.⁹⁶

De nieuwe focus kwam te liggen op een handelsoorlog tegen de coalitie waarin oorlogsschepen en kapers werden uitgestuurd om handelsschepen te veroveren of te laten zinken. Deze verandering van *guerre d'escadre* naar *guerre de course* wordt in de militaire geschiedenis beschreven als een fatale strategische vergissing. De gevolgen hiervan werden beschreven door de invloedrijke marineanalist Alfred Thayer Mahan;

⁹⁵ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 28.

⁹⁶ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 219.

“Isolation was the lot of France during the later wars of Louis XIV., and it well-nigh destroyed her; whereas to save her from the possibility of such stagnation was the great aim of Colbert’s life.”⁹⁷

De Spaanse successieoorlog bracht meer van hetzelfde. De Engels/Nederlandse vloot controleerde de Atlantische oceaan terwijl Frankrijk een poging ondernam om de heerschappij in de Middellandse zee terug te winnen en daarnaast *guerre de course* bleef voeren op de oceaan. De poging eindigde in een tactisch gelijkspel bij de slag van Malaga 1704 waarna de Franse vloot zich, net als in 1692, terug trok in de havens en de geallieerden ook hier een vrijspel kregen. Gebleken was dat de grote Franse slagschepen niet bijzonder geschikt waren voor het voeren van een guerrillastrijd tegen de Engelse handelsschepen die sneller en meer wendbaar waren. De nieuwe strategieën konden niet de gehoopte schade aan de Engelse economie toebrengen.

Bij het einde van de Spaanse successieoorlog kwam er bijna gelijk een eind aan de lange regeerperiode van Lodewijk XIV. Na zijn dood kwam de Franse staat in rustigere vaarwater terecht daartoe mede gedwongen door de grote schulden die de vele jaren oorlog hadden nagelaten. Kardinaal Fleury kreeg de leiding over de marine tot aan 1743 toen Lodewijk XV zelf de leiding over nam. In deze jaren werden er geen serieuze projecten ondernomen om de marine weer op te bouwen; tot aan het einde van de Oostenrijkse successieoorlog bleef Frankrijk een middelgrote zeemacht.⁹⁸ Het dempen van (de door Colbert weerspiegelde) de Franse aspiraties op zee resulteerde in verbeterde relatie met Engeland en er ontstond zelfs een korte alliantie tussen de twee landen vanaf 1716 tot aan 1731.⁹⁹ Lodewijk XV had geen verdere interesses in nieuwe oorlogen omdat het Franse rijk volgens hem zijn optimale omvang had bereikt en haar grenzen beschermd waren. Expansie zou slechts kwaad bloed bij de andere landen zou zetten en de financiën doen verslechteren. Deze overtuiging blijkt uit zijn houding tijdens het sluiten van de vrede na de Oostenrijkse Successieoorlog te Aix-la-Chapelle. Hier gaf hij zonder compensatie de rijke Oostenrijkse Nederlanden terug, een gebaar dat niet in goede aarde viel binnen de heersende publieke opinie in zijn eigen land. Na de vernederingen in de Zevenjarige oorlog ontstond er een gevoel van onrecht binnen

⁹⁷ Alfred. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783* (Boston 1918) 198.

⁹⁸ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 256.

⁹⁹ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 37.

Frankrijk en daarmee een anti-Britse houding die wraak zocht en die uiteindelijk zou vinden in de Amerikaanse Revolutie.¹⁰⁰

Tijdens het interbellum zette zich een kleine maar gestage groei voort in scheepsbouw terwijl de staat probeerde de vele financiële gaten te vullen. Pogingen werden ondernomen om vrijwillige giften bestaande uit oorlogsschepen en materieel van de provinciale staten en rijke commerciële corporaties te werven. De resultaten waren zo gering dat de pogingen werden gestaakt. Het bleek uiteindelijk een manier van fondsenwerving die niet paste in een land waarin slechts een minderheid het belang van de marine onderkende en de adellijke elite zich concentreerde op haar landerijen en de landmacht en niet op handel en marine. De Bourbon koningen kwamen door het onvermogen “moderne” financiële instituties te creëren in een negatieve spiraal.¹⁰¹

Na de dood van kardinaal Fleury in 1743 ontstond er het begin van een opleving in Bourbon scheepsbouw en na de Oostenrijkse successieoorlog begon Frankrijk in vlug tempo schepen te bouwen. Deze opleving kwam vanuit het initiatief van Lodewijk XV. Dit gebeurde in samenwerking met de Spaanse koningshuis, onder een alliantie die overeengekomen was in het zogenaamde Bourbon Huisverdrag. Dat waren drie opeenvolgende verdragen gesloten in 1733, 1743 en 1761 met als doel een vuist te kunnen maken tegen Engeland. Deze toenadering was noodzakelijk voor Frankrijk omdat de alliantie met Engeland in 1731 beëindigd was.¹⁰² Lodewijk XV besloot dat er een marine moest komen bestaande uit minimaal zestig slagschepen en veertig fregatten. Het bouwprogramma ging door ruime investeringen voortvarend van start; tegen 1755 waren er 53 slagschepen en 37 fregatten geproduceerd waardoor Frankrijk in combinatie met de oude vloot 65 slagschepen en 41 fregatten bezat.¹⁰³

De Zevenjarige oorlog begon net als de Negenjarige met een aantal successen. In 1756 veroverde Frankrijk het eiland Minorca en dankzij een vroeg in de oorlog vertrokken vloot met versterkingen voor de legers in Noord-Amerika werden ook hier successen geboekt tegen de nog onvoorbereide Engelsen. Na een eerste jaar breidde de oorlog zich uit naar het continent en begonnen de Britten aan een spectaculaire groei van zowel de vloot

¹⁰⁰ Francois. Crouzet, The Second Hundred Years War: Some Reflections, *French history*, Volume: 10, Issue: 4 (December 1, 1996) 433-434.

¹⁰¹ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 291-292.

¹⁰² Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 259.

¹⁰³ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 266.

als het sturen van manschappen naar Noord-Amerika mogelijk gemaakt dankzij grote leningen. In Frankrijk vond een omgekeerd proces plaats waarin een steeds verdere financiële uitputting voor problemen zorgde. Dit was een herhaling van de laatste jaren in de Negenjarige oorlog en de machtsverhoudingen verschoven steeds verder in het voordeel van Engeland. Na grote verliezen in Noord-Amerika en een dreigend staatsfaillissement besloot Lodewijk XV dat alle inzet op het veroveren van Hannover moest worden gericht zodat na de oorlog deze gebieden geruild konden worden tegen de verloren overzeese territoria. Na het mislukken van dit plan, vooral veroorzaakt door het vroegtijdig uitstappen van de eerst geallieerde Russen, resteerde er voor Frankrijk niets anders dan de vernederende vrede van Utrecht te sluiten.

De vrede van Utrecht werd door het Franse hof gezien als een tijdelijke wapenstilstand en zij wilden zich zo snel mogelijk revancheren op de slechte uitkomst van het verdrag. Er werd opnieuw gebouwd aan een grote marine in zowel Spanje als Frankrijk en er vonden organisatorische hervormingen plaats om de wanorde die zich na de negenjarige oorlog meester had gemaakt van het marinedepartement te lijf te gaan. De nieuw vloot zou succesvol worden ingezet tijdens de Amerikaanse Revolutie maar dit tegen grote kosten. Behalve prestige leverde die strijd geen grote territoriale winsten op, slechts het eiland Tobago werd gewonnen.¹⁰⁴ De meest voorkomende verklaringen voor het falen van de Franse marine in de achttiende eeuw (na Colbert's periode van organisatorische successen) zijn; de wanorde binnen de organisatie door een gebrek aan financiële middelen op de belangrijkste momenten; daarnaast slechte plannings van uit te voeren operaties en de strategieën die vanuit Versailles werden opgedragen. Dergelijke verklaringen besteden weinig aandacht aan de invloed van het interne functioneren op terreinen als bijvoorbeeld de professionaliteit, corruptie, communicatie en samenwerking tussen de interne departementen zoals marine administratie en de vloot tot stand kwam.¹⁰⁵

Anders dan in Engeland bleek de Franse staat zich slecht aan te passen aan de veranderende situaties. De financiële problemen die steeds weer ontstonden hadden directe en desastreuze gevolgen voor de marine. De koning en de elite vonden eigenlijk de landmacht belangrijker dan de marine. In het volgende hoofdstuk wordt gezien hoe het Franse marine-instituut zichzelf staande hield en hoe het reageerde negatieve politieke klimaat en de aanhoudende financiële problemen.

¹⁰⁴ Jan. Glete, *Navies and Nations, Warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860*, Vol I (1993 Stockholm) 273.

¹⁰⁵ James. Pritchard, *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009) 206-207

3.3 Institutionele kwaliteit

Het bleek dat, ondanks de grote ambities van de Franse koningen in het begin van zowel de Negen als de Zevenjarige oorlog, de traditionele militaire landmacht de aandacht van de elite te hebben waardoor bij financiële problemen er steeds zwaar op de marine bezuinigd werd. In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe de omstandigheden waaronder de marine moest opereren invloed uitoefenden op verschillende onderdelen van het marine-instituut. Dit aan de hand van de zestal toetsstenen. De eerste drie ideale eigenschappen waren: Promotie en aanstelling op basis van verdienste. ; Immuniteit voor omkoping en zich laten lenen voor speciale belangen. ; De afwezigheid van machtseilanden die institutionele middelen voor eigen belang aanwenden. Een opvallend verschil tussen Frankrijk en Engeland is dat de marine in Engeland de gehele periode een vaste lijn volgde zonder grote crisissen of radicale strategische wijzigingen binnen het beleid. Frankrijk daarentegen kende zoals uit het vorige hoofdstuk bleek, meerdere periodes met grote financiële problemen dankzij gewijzigde plannen van de regering voor de marine.

De Franse regering had op organisatorisch gebied directe invloed op de nieuwe marine. Doordat de koning bij de creatie van een nieuw instituut geen last had van gevestigde belangen en belemmerende privileges kon er een gecentraliseerde commandostructuur worden opgebouwd naar de politieke idealen van Lodewijk XIV. Hierbinnen werden ervaren beheerders die zich al hadden bewezen op gebieden als financiën, het leger, de politie van Parijs benoemd tot hoofd van de marine. Ministers als Colbert, Machault, Fleury en Choiseul waren allen succesvolle bestuurders ondanks de moeilijke omstandigheden waarin zij moesten opereren. Er ontstond een duidelijk hiërarchische structuur die van bovenaf werd opgelegd dit in vergelijking met het Engelse systeem waarin de Admiraliteit de verantwoordelijkheid moest delen onder haar leden en haar beleid moest verantwoorden naar de regering toe maar ook naar het Parlement. Dit had tot gevolg dat deze bestuurders vaker een politieke dan bestuurlijke of marineachtergrond hadden en daardoor minder organisatorisch aangelegd waren dan hun Franse tegenhangers. Ondanks de talenten van de ministers van marine zorgden andere omstandigheden ervoor dat naarmate men het niveau van kwaliteiten lager op de bestuurlijke piramide bekijkt de Fransen steeds slechter gingen presteren ten opzichte van de Engelsen.

Een van de problemen voor het marine officierencorps was dat een functie binnen de landmacht veel prestigieuzer was in de ogen van de kandidaten uit de adellijke klasse met

als gevolg te weinig aanmeldingen voor dienst in de marine. Het tekort aan geschikte officieren begon in de loop van tijd steeds ernstigere vormen aan te nemen vooral na de reputatieschade die het instituut had geleden na de verloren Negenjarige oorlog. Binnen het kleine officierencorps vonden promoties in theorie op basis van anciënniteit plaats zoals was vastgesteld in het *Ordonnance* document van Colbert. In de praktijk speelden andere factoren een grotere rol dan anciënniteit zoals familiebanden, patronage en het doen van “giften” aan de kroon. Deze andere mogelijkheden tot versnelde promotie werden verklaard aan de hand van het recht van de koning om belangrijke diensten aan de kroon te belonen. Persoonlijke verdienste leidden zelden tot promoties daar het systeem. De heersende aristocratische waarden als stamboom en verworven privileges gaven niet veel ruimte aan het idee van sociale mobiliteit. Het is het niet verwonderlijk dat het sterker gereguleerde Engelse systeem, waarin verdienste wel een belangrijke rol speelde, over de gehele linie kwalitatief betere officieren opleverden.¹⁰⁶

Promotie gebaseerd op gunsten laat zich gebruiken voor omkoping. De Franse samenleving was gebaseerd op militaire waardering richting de landmacht. Dit had tot gevolg dat weinig leden van de adellijke klasse een carrière ambiëerden in de marine. Het ontbreken van mogelijkheid om binnen de marineorganisatie hoge functies te kopen en te laten vererven aan de volgende generatie, zoals bij veel overheidsfuncties wel gebeurde, had tot gevolg dat alleen de armste provinciale edellieden in dienst van de marine traden. Hun afkomst en conservatisme zorgde ervoor dat deze klasse van officieren de nieuwe problemen van de achttiende eeuw te lijf gingen met reactionaire oplossingen. Het promotiesysteem dat in theorie op anciënniteit was gebaseerd werkte slecht; om gepromoveerd te worden was steun van een invloedrijke patroon noodzakelijk. Deze gang van zaken leidde tot het nastreven van eigenbelang en droeg niet bij aan een goed *esprit de corps*. Het onvermogen van de marine om een eenheid te creëren zorgde ervoor dat er geen loyaliteit ontstond aan het instituut en haar waarden. In plaats daarvan ontstond er een officierencorps dat alleen trouw was aan hun eigen belangen en die van hun patroon.¹⁰⁷

Militaire uitgaven stonden in 1661 op twintig miljoen livres tijdens de Negenjarige oorlog was dit vervijfvoudigd naar honderd miljoen. Er waren controlesystemen om fraude en corruptie tegen te gaan, maar zij bereikten niet dezelfde effectiviteit van het Engelse systeem. Koninklijke intendanten die het overzicht in de provincies moesten bewaren waren ook belast met de opsporing van deze malafide praktijken, door onder andere de rekeningen

¹⁰⁶ James. Pritchard, *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009) 58-59.

¹⁰⁷ James. Pritchard, *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009) 69-70.

van onkosten gemaakt door de ambtenaren van *Extraordinaire des Guerres* te controleren. De intendanten waren vaak al overbelast door hun reguliere taken en de opsporing kwam daardoor op een tweede plan te staan. Hetzelfde gold voor de staatsecretaris van Oorlog en de speciaal hiervoor opgerichte instelling *Chambre des Comptes* werd in de achttiende eeuw door geldgebrek machteloos. Daarbij kwam nog dat de officieren die dienden in deze *Kamer van Rekeningen* zelf hun ambten gekocht hadden en daarnaast meestal investeringen hadden lopen bij de kapitaalverschaffers aan de staat waardoor zij niet de meest betrouwbare waakhonden tegen corruptie waren.¹⁰⁸ Tenslotte was de positie van controleur niet erg gewild zodat er weinig capabele mannen naar voren kwamen om de lege posities te vullen.¹⁰⁹

Het bewijzen van fraude was geen gemakkelijke zaak. Dit kwam ten eerste doordat het moeilijk was voor inspecteurs om de beschuldigingen goed in beeld te krijgen. De Franse samenleving in de achttiende eeuw was extreem gevoelig voor elke zaak die iemands eer aan kon tasten en vetes konden ervoor zorgen dat iemand wraak probeerde te nemen door leugens en laster te verspreiden.¹¹⁰ Doordat de controlemiddelen om fraude tegen te gaan zwak waren verspreidde dit wangedrag zich in elke tak van het ministerie van Oorlog. De meerderheid van de ambtenaren hield zich weliswaar aan de regels maar uit het onderzoek van Guy Rowland blijkt dat toch een niet-onaanzienlijke minderheid de middelen van het ministerie voor zelfverrijking aanwendde, genoeg om een negatieve invloed uit te oefenen op het algemeen beleid.¹¹¹

De strijd tegen fraude bracht ook problemen met zich mee voor de werking van het administratief systeem; sommige tekorten maakten het noodzakelijk voor financiers en departementen fraude te plegen om zo hun liquiditeit te waarborgen en daardoor hun werk te kunnen blijven doen. De wijze waarop het financiële systeem binnen het Ministerie van Oorlog en het Ministerie van Financiën was geregeld zorgde ervoor dat elk van de onderliggende instituten elkaar moesten steunen door middel van leningen. Dit zorgde ervoor dat het systeem van oorlogsfinanciering door een kettingreactie kon instorten als een schakel binnen de vele leningen aan elkaar weg zou vallen.¹¹²

¹⁰⁸ Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 135.

¹⁰⁹ Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 145.

¹¹⁰ Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 135.

¹¹¹ Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 147-148

¹¹² Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 148.

Naast deze problemen werd fraude ook veroorzaakt door de groeiende kosten die de oorlogen tegen haar steeds beter georganiseerde internationale tegenstander met zich mee brachten. Het verkopen van de ambtelijke functies als *Commissaires des Guerres* bleek een steeds lastiger probleem met zich mee te brengen. Deze functionarissen moesten investeren om deze administratieve functie, waaronder het betalen van rekeningen viel, te bemachtigen en werden vervolgens bedreigd met ontslag als zij niet aan hun plichten voldeden. Hierdoor zochten zij het geld op onconventionele manieren zoals door fraude.¹¹³ In theorie werd Frankrijk bestuurd door de Koninklijke raden, in de realiteit waren er vele machtige groepen die een grote invloed hadden op het beleid. Hieronder vielen belangrijke hovelingen, hofbankiers, en later ook maîtresses van de koning. Het belang van militaire zaken zorgde ervoor dat dit gewilde ministeries waren om invloed in te krijgen. De minister van maritieme zaken Choiseul had bijvoorbeeld al lang voordat zijn voorganger Berryer was afgetreden de controle over de marine.

Deze machtspolitiek die zich voornamelijk achter de schermen afspeelde was verweven in de gehele organisatie. Staatssecretarissen van de marine handelden naar de informatie die aangeleverd werd vanuit hun eigen departement. Vaak werd beleid gebaseerd op deze adviezen vanuit het departement in plaats van de planning afkomstig van de staatsecretarissen of de Koninklijke raden.¹¹⁴

Naast interne situatie is ook omgang van de Marine met externe factoren van belang; Hoe verloopt de interactie met actoren buiten de institutionele omgeving? Was de marine technologisch flexibel door open te staan voor externe innovaties binnen het vakgebied? Waren er interne en/of externe “*checks and balances*” op de marine en tot welk doel dienden deze restricties?

Een van de problemen die ontstond in de achttiende eeuw kwam voort uit de wijze waarop de marine in conflict kwam met andere organisaties binnen de regering en met name het departement van Financiën. Dit werd veroorzaakt doordat de marine elk jaar opnieuw ver boven het beoogde budgetlimiet kwam.¹¹⁵

Goed voorbereid zijn op de volgende conflicten was iets waar het bij beide marines aan ontbrak. Bij het uitbreken van de Zevenjarige oorlog Frankrijk kon haar tekort aan

¹¹³ Guy. Rowland, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002) 149.

¹¹⁴ James. Pritchard, *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009) 18-19.

¹¹⁵ James. Pritchard, *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009) 208.

zeelieden pas oplossen door te wachten totdat veel handelsschepen die op reis waren terug kwamen in Frankrijk. Daarnaast ontbraken er twaalf oorlogsschepen, deze lagen nog voor anker bij Louisburg, Quebec. De Atlantische vloot moest daarop wachten voordat zij als een geheel kon optreden. Die vertraging gaf Engeland een voorsprong doordat zij al vroeg Franse havens kon blokkeren. Zou de Franse vloot vanuit Amerika onderschept worden dan zou dat zulke schade aan de Franse vloot opleveren dat zij in ieder geval deze oorlog niet meer een dreiging kon vormen. Dat dit niet gebeurde was een kansspel dat gelukkig voor de Fransen goed afliep.¹¹⁶

Technologische ontwikkelingen kenden in Frankrijk een andere koers dan in Engeland. De Franse wetenschap legde zich toe op de theoretische tak waarin ontwikkelaars werkten op basis van wiskundige kennis zonder veel praktische ervaring met schepen. De Engelsen daarentegen waren meer geïnteresseerd in de praktische toepasbaarheid van de technologie. Dankzij de hoge efficiëntie van de Franse marine inlichtingdienst kregen de marineministers een constante stroom van accurate inlichtingen over de Engelse marinetehnologie. De conservatisme onder Franse officieren die ook zo kenmerkend door de gehele organisatie heenliep belemmerde de adoptie van veel van deze technieken. Ook binnen de scheepsbouw zorgden vastgeroeste gewoonten voor problemen bij pogingen sommige Engelse technieken te kopiëren. Een voorbeeld hiervan is dat de Engelsen hun schepen bouwden met houten pinnen en de Fransen met ijzeren spijkers. Vanwege de slechte reactie van de eikenplanken op ijzeren spijkers hadden de Franse schepen een kortere levensloop. Colbert en ook zijn opvolgers waren daarmee zelf op de hoogte, maar wisten de Franse scheepsbouwer niet te bewegen hun methoden te wijzigen.¹¹⁷ Deze rigide houding van de Fransen had niet alleen betrekking op de schepen. Ondanks dat herhaalde pogingen van de marine ministers om de gezondheid van de scheepslieden te verbeteren bleef de leefomgeving aan boord van de Franse schepen vatbaarder voor ziektes als tyfus. Dit kwam omdat de Franse reglementen met betrekking tot de hygiëne niet strak werden gecontroleerd en nagevolgd door de officieren.¹¹⁸

Het systeem van *checks and balances* was geheel anders dan het Engelse. Net als de meeste Europese legers was de marine als onderdeel van het gehele militaire complex een directe vertegenwoordiging van de Koninklijke macht. In Frankrijk werd het leger betaald en geleid

¹¹⁶ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 70.

¹¹⁷ Nicholas. Rodger, *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (2006 London) 222.

¹¹⁸ Johnathan. Dull, *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009) 18.

door de koning. Een groot verschil met Engeland is dat militaire doelen vanuit een dynastieke invalshoek werden bekeken en niet vanuit het nationaal belang. Dit betekende dat alle controle over het systeem in theorie uitging van de koning die door middel van een netwerk van adviseurs en ministers de noodzakelijke informatie ontving en vaak de verantwoordelijkheden voor het juist uitvoeren van het beleid kon delegeren. Dit systeem gebaseerd de relatie van hoger en lagergeplaatste en het ontbreken van onafhankelijke controleurs leidde tot een ontransparant systeem waar het moeilijk was uit te zoeken op welk niveau er fouten werden gemaakt.¹¹⁹ Een voorbeeld hiervan is dat de Franse marine gebouwd werd op het initiatief van Lodewijk XIV, maar dat deze ook simpelweg de stekker uit de operaties kon trekken zodra er financiële problemen ontstonden of de strategische plannen niet naar wens verliepen zoals in de Negenjarige oorlog.

De parameters van Portes laten hier een ander beeld zien dan bij Engeland. De interne organisatie werd geplaagd door een wanorde die naar mate we verder in de periode kijken steeds erger toeneemt. De initiatieven van bovenaf stranden naar mate het beleid lager moest worden uitgevoerd. Dit werd primair veroorzaakt door financiële tekorten, maar het systeem zelf speelt hierin zelf ook een grote rol. Tijdens Negenjarige oorlog bleek de marine het ondergeschoven kind binnen het leger en ambitieuze adellijke kandidaten gingen naar de landmacht. Van het uitmuntende *esprit de corps* bleef hierdoor weinig over. Deze situatie werd verergerd doordat capabele onderofficieren niet de kans kregen te promoveren. Dit was niet alleen slecht voor het moraal maar bracht ook een groot verlies aan capabele en ervaren officieren. De ambitie die in Engeland kon worden gerealiseerd door onderofficieren die ondanks dat ze niet uit de hogere klasse kwamen toch zichzelf konden opwerken leverde een gedreven en eerzuchtig type zeeman, precies wat de Engelse marine kenmerkte en mede haar kracht aan ontleende.

¹¹⁹ ¹¹⁹ John. Brewer, *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990) 33-34.

4. Conclusie

Waardoor kwam Engeland na elke oorlog als overwinnaar te voorschijn en was Frankrijk telkens de verliezer? De belangrijkste invloedsfactoren zijn de staat zelf en haar instrument van machtsuitoefening, de marine. In de tweede helft van de zeventiende eeuw ontstond in beide landen een bureaucratisch staatsgecontroleerde marine-instituut. Dit is een onderdeel van een ontwikkeling die op dat moment in de meeste West-Europese landen plaats vond te weten een voortschrijdende centralisatie van macht.

Tot ongeveer twintig jaar geleden werden de Franse en Engelse staten door historici gezien als twee uitersten binnen dit proces, sterke centralisatie in Frankrijk en decentralisatie in Engeland. Recent onderzoek geeft aan dat beide staten niet elkaars volstrekte tegenpolen waren; ondanks de aanwezige verschillen bleken er ook vele overeenkomsten tussen de twee staatsystemen te constateren.

De Tweede Honderdjarige Oorlog biedt een uniek platform in een vergelijkend onderzoek naar Frankrijk en Engeland om een aantal redenen: De oorlog brak uit op het moment dat Engeland een volledig andere staatsstructuur ontstond. Doordat Frankrijk en Engeland elkaar bevochten kunnen de effecten van dezelfde oorlogen op de langdurige ontwikkeling van de twee landen geanalyseerd worden. De methode om deze invloed van langdurige oorlogsvoering op de twee staatsystemen te meten is een vergelijking van de marine-instituten die de meeste directe confrontaties aangingen.

Beide marines maakten een nieuwe start aan het vlak voor of in het begin van de Tweede Honderdjarige Oorlog en reflecteerden de waarden uitgedragen door de politieke machten op dat moment zonder belangrijke invloeden uit het verleden. Daardoor kunnen de ontwikkelingen binnen de marine in een zuiver perspectief worden gezet tegenover nieuwe ontwikkelingen in de staatsstructuur, dat alles aan de hand van de theorieën van Tilly en Skocpol. Hieruit ontstaat een beeld van de invloed die de twee staten via hun specifieke karaktereigenschappen uitoefenden op het instituut marine. De Tweede Honderdjarige Oorlog kende perioden van oorlog, maar ook van vrede. Vooral ten tijde van conflicten en crisis zijn veranderingen in de staatsstructuur en de invloed van de staat op de marine het meest duidelijk waar te nemen, getuige de stagnatie ontwikkeling tijdens het interbellum.

Het marine-instituut is doorgelicht om te kijken hoe het presteert op een zestal gebieden die de institutionele kwaliteit kenmerken. De theorieën van Tilly en Skocpol leveren gecombineerd met een analyse van de eigenschappen een compleet beeld op van de mogelijkheden die de staat tot zijn beschikking had om op zeeoorlogen te voeren. Het

onderzoek laat zien welke ontwikkelingen binnen de staat en haar organisatie van het leger ervoor zorgden dat Engeland alle vier de oorlogen wist te winnen.

De variaties in karaktereigenschappen tussen de twee marines zijn voor een groot deel beïnvloed zijn door de staatsoptreden. De toekomst van beide marines waren mede afhankelijk van de status en waardering die het instituut ontving de staat en haar bevolking. In Engeland verschoof de macht over de toewijzing van de staats prioriteiten van langzaam maar zeker naar het Parlement. Het belang van de natie begon daardoor de dynastieke motieven te overstijgen. Er ontstond onder de Engelse bevolking een grote mate van politieke betrokkenheid bij de wijze waarop de defensie was georganiseerd. In de loop van de Negenjarige Oorlog ontstond uit deze betrokkenheid, in de ogen van zowel de politieke elite als in de algemene publieke opinie, het beeld dat de Engelse marine de beschermer was van de vrijheden van de Engelsman en daarmee een onmisbaar instrument vormde voor de nationale veiligheid. Deze betrokkenheid en identificatie met de lasten van de staat en de prestaties van de marine maakten de bevolking bereidwillig om relatief hoge belastingen te betalen, belastingen die voor een groot deel bestemd waren voor de marine, omdat zij deze uitgaven voor zichzelf deden en niet voor de dynastieke belangen van een koning. De marine ontving naast prestige dus ook die financiële zekerheid die er samen voor zorgden dat jonge goed opgeleide Engelsen graag in dienst traden om hun land te dienen.

De Franse marine doorliep een ander proces. De marine een onderging een volledige reorganisatie maar het staatsysteem bleef ongewijzigd. De Franse marine ontwikkelde zich explosief toen de Franse koning overwoog en besloot een sterke marine nodig te hebben. Colbert liet zien dat de marine zich kwalitatief goed kon ontwikkelen dankzij het ontbreken van de schadelijke privileges die de andere departementen van de staat hadden doordrongen. De kracht van de Franse marine liet zich zien bij de eerste zeeslagen van de Negenjarige oorlog toen de gecombineerde vloot van de Engelsen en Nederlanders werd verslagen. Dat een nieuw instituut beïnvloed wordt door de staat valt bij de daarop volgende gebeurtenissen waar te nemen. De financiële problemen brachten Lodewijk XIV ertoe onder druk van de politieke elite prioriteit te geven aan de ondersteuning van de landmacht ten koste van de marine. Daarmee kwam direct een eind aan de groei en bloei van de marine. Het instituut werd daarna geïnfiltreerd met de welbekende problemen van de Franse staat en een verdorven institutionele cultuur ontstond en bracht de marine in lijn met de andere staatsinstututen. Ondanks een aantal tussentijdse pogingen de marine te revitaliseren werden eerst na de vernedering van de Zevenjarige oorlog verbeteringen en hervormingen doorgevoerd.

Volgens Cicero werden de mogelijkheden van een land om oorlog te voeren bepaald door de financiële ruimte daarvoor. Machiavelli verwierp deze aanname en beargumenteerde dat goede soldaten veel belangrijker zijn dan financiële middelen.¹²⁰ Dat een superieur financieel systeem de Engelsen een belangrijke voorsprong bezorgde is duidelijk. De Fransen kampten voortdurend met tekorten waardoor ze werden beperkt in de mogelijkheden tot oorlogsvoering. Evenzeer is het zo dat geld zelf geen oorlogen wint; het maakt ze alleen mogelijk of bij bankroet onmogelijk. Nog meer dan in een landmacht zijn er in de marine middelen die niet snel te koop zijn maar een gedegen planning en voorbereiding vereisen zoals het rekruteren en trainen van ervaren zeelieden en het bouwen van schepen. Frankrijk had een superieure landmacht maar kon deze niet benutten zonder controle over het Kanaal. Voor Engeland was het van levensbelang de wateren te beheersen waarmee de prioriteit die Engeland gaf aan de marine is verklaard.

De stelling van Machiavelli's maakt het tweede probleem van Frankrijk duidelijk; hoewel de Franse bevolking qua omvang drie keer zo groot was als die van Engeland had zij een permanent gebrek aan goede zeelieden. De officierenklasse werd eigenhandig door Lodewijk XIV met een pennenstreek praktisch obscuur gemaakt doordat het prestige van die functies wegviel. De combinatie van een adel die gehecht bleef aan de landmacht met de hiërarchische structuur van de Franse samenleving waarin promotie op basis van verdienste bijna onmogelijk was, zorgde ervoor dat de overgebleven marineofficieren niet van het kaliber waren die vallen te rangschikken onder Machiavelli's "goede" soldaten.

Engeland werd als handelsnatie zo succesvol mede dankzij haar relatief grote sociale mobiliteit. Dit bracht niet alleen grote welvaart maar ook kennis op het gebied van zeevaart en getrainde zeelieden die in oorlogstijd konden dienen in de marine. Deze sociale mobiliteit laat zich het beste zien in het systeem van bevordering van de officieren. De mogelijkheid om op basis van verdienste vanuit de lagere rangen op te klimmen naar leidinggevende functies gecombineerd met verplichte examens voor iedereen leverde de Engelsen wel die "goede" soldaten.

Op de Tweede Honderdjarige Oorlog zijn beide stellingen van toepassing en met elkaar verweven. Openheid en handel bracht Engeland inkomsten en de goede zeelieden. Conservatisme en een negatieve houding ten opzichte van de handel bleken voor Frankrijk een gemiste kans om extra inkomsten te verwerven en zorgde voor een tekort aan zeelieden in oorlogstijd.

¹²⁰ De uitspraken staan op het tussenblad.

De Engelse staat was gericht op vooruitgang en toonde al in de achttiende eeuw de kenmerken die de staat tot supermacht van de Negentiende eeuw zouden maken. De Franse staat en haar koning bleef zich vastklampen aan verouderde tradities. Frankrijk wist door haar omvang vele oorlogen en crises te overleven; de oorlogsnederlagen leken geen invloed te hebben op de staatsstructuur. Toch leidde elke oorlog tot nieuwe financiële problemen die werden opgelost door maatregelen die de financiële positie van de staat steeds verder zouden ondermijnen. Deze neerwaartse cyclus eindigde met een wanhoopspoging van Lodewijk XVI de inkomsten te laten stijgen door het heffen van nieuwe belastingen gelegitimeerd door de Staten-Generaal.

5. Literatuurlijst

Monografie

Brewer, John., *The Sinews of Power, War, Money and the English State 1688-1783* (Harvard 1990)

Dull, Jonathan., *The French Navy and the Seven Years War* (Nebraska 2005)

Dull, Johnathan., *The Age of the Ship of the Line, The British and French Navies 1650-1815* (Nebraska 2009)

Ertman, Thomas., *Birth of the Leviathan, Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe* (Cambridge 1997)

Glete, Jan., *Navies and Nations, warships, Navies and State Building in Europe and America 1500-1860, Vol I* (Stockholm 1993)

Mahan, Alfred., *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783* (Boston 1918)

Pritchard, James., *Louis XV's Navy 1748-1762 A Study of Organisation and Administration* (McGill-Queen's 2009)

Rodger, Nicolas., *The Command of the Ocean, A Naval History of Britain, 1649-1815* (Londen 2006)

Rowland, Guy., *The Dynastic State and the Army under Louis XIV, Royal Service and Private Interest 1661-1701* (Cambridge 2002)

Tilly, Charles., *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton 1975)

Weber, Max., *Politik als Beruf* (Munchen 1919)

Bundel

Black, Jeremy., en Woodfine. Philip., (ed), *The British Navy and the use of Naval power in the Eighteenth Century* (Leicester 1988)

Blanning, Timothy., (ed), *The Short Oxford History of Europe, The Eighteenth Century* (Oxford 2000)

Brewer, John., en Hellmuth, Eckhart., (ed), *Rethinking Leviathan, The Eighteenth Century State in Britain and Germany* (Oxford 2004)

Doyle, William., (ed), *Old Regime France 1648-1788* (Oxford 2010)

Miller, John., (ed), *Absolutism in Seventeenth Century Europe* (Hampshire 1990)

Rueschemeyer, Evans., en Skocpol, Theda, (ed.), *Bringing the State Back In* (Cambridge 1985)

Storrs, Christopher., (ed), *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe, Essays in honour of P.G.M. Dickson* (Surrey 2008)

Artikelen in tijdschrift

Anderson, Olive., The Establishment of British Supremacy at Sea and the Exchange of Naval Prisoners of War, 1689-1783, *The English Historical Review*, Volume: 75, Nummer 294 (Januari, 1960) 77-89.

Beik, William., The Absolutism of Louis XIV as Social Collaboration, *Past and present*, Volume: 188, (October 7, 2005) 195-224

Jessop, Bob., Bringing the state back in (yet again):Reviews, Revisions, Rejections and Redirections., *International Review of Sociology*, Volume: 11 Nummer 2. (2001) 149-170.

Portes, A., en Smith, L., Institutions and Development in Latin America: A Comparative Analysis., *Studies in comparative international development*, Volume: 43, Nummer 2 (2008) 101-29.

Smith, David., Structuring Politics in Early Eighteenth-Century France: The Political Innovations of the French Council of Commerce., *The Journal of Modern History*, Nummer 74 (September, 2002) 490-539.

Primaire bronnen

“Letter from The Navy Board to Lords of the Admiralty”, 13-07-1715 in Baugh, Daniel., (ed), *Naval Administration 1715-1750* (London 1977) 202-203.

Johnathan Swift., *Drapier's Letters, IV A Letter To The Whole People Of Ireland* (Dublin 1724), Project Gutenberg (<http://www.gutenberg.org/cache/epub/12784/pg12784.html>), 11 April 2011).

Afbeelding titelblad

The Battle of Barfleur, 19 May 1692 door Richard Paton, 18de eeuw, Nationaal Maritiem Museum, Greenwich, Londen